

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Uusima aja osakond

Greete Puusild

**Araablaste kuvand eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes
sõdadevahelisel perioodil**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Karin Veski, PhD

Tartu 2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
I TERMINOLOOGIA	6
1.1 Kuvand	6
1.2 Eelarvamus	7
1.3 Stereotüüp	9
1.4 Teisesus	10
II ISLAMIGA SEOTUD MÕISTEID	13
2.1 Terminid Lähis-Ida, Kesk-Ida, araablased	13
2.2 Orientalism	14
2.3 Džihaad	17
III ARAABLASTE KUVAND EESTIKEELSETES GEOGRAAFIA- JA AJALOOÕPIKUTES SÕDADEVAHELISEL PERIOODIL	19
3.1 Lühidalt Araabia poolsaare ajaloost	19
3.2 Araabia maade ja araablaste kuvand kooliõpikutes	21
3.2.1 Araabia poolsaare loodus	21
3.2.2 Inimene ja ühiskond	23
3.2.3 Religioon ja kultuur	25
3.2.4 Kolonialism	28
KOKKUVÕTE	30
ALLIKAD JA KIRJANDUS	32
LISAD	39
SUMMARY	41

SISSEJUHATUS

Tänapäeval tuntakse Araabia poolsaarel asuvaid riike ülimalt rikaste naftariikidena, kus paiknevad maailma kõrgeimad hooned ja uhkeimad hotellid. Siiski on Lääneriikides levinud kuvand araablasi üpris negatiivne: islamit peetakse tihtipeale äärmiselt radikaalseks, inimõigusi olematuks ja araablasi vägivaldseteks. Lääne suhted araabia maadega on olnud läbi ajaloo keerulised. Religioosne erinevus on loonud kestvaid ja sügavaid konflikte juba seitsmendast sajandist alates. Selle pika aja vältel on suudetud ka rahumeelselt koos eksisteerida, kuid märkimisväärsem ja sagedasem on olnud intensiivne konkurents ja tsivilisatsioonide vaheline vastuolu.¹

Viimaste aastate jooksul seoses sõdade, immigrantide massilise sisserände ja üha sagedasemate terrorirünnakute tõttu on ka Eestis hakatud rohkem huvi tundma araablasi vastu. Aina enam puudutab eestlasi Idamaades toimuv. Seega pean oluliseks uurida milline oli kuvand araablasi ja araabia maadest sõdadevahelisel perioodil, kas ülimalt negatiivne suhtumine islamiusulistesse on tekkinud lähiajal või eestlaste võõrahirm pärineb kaugemast ajast? Eestlaste suhtumist araablasi ja araabia maadesse ei ole varem uuritud. Teaduslikku tähelepanu on pööratud Põhjamaadele enne Nõukogude Liidu okupatsiooni perioodi² ja teiste riikide ja rahvaste kuvanditele võõrvõimu-aegseis õpikuis.³ Põhjalikult on uuritud ka Aafrika kuvandit.⁴

Antud töös uurin araablasi kuvandit Eesti esimesel omariiklusperioodil, sest Eesti suhted Kolmanda Maailmaga tulid päevakorda alles 1920. aastatel, kui ülemaailmne majanduskriis sundis Eestit vaatama majanduspartnereid kaugemalt (Aasiast, Aafrikast,

---

¹ Huntington, S. P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Touchstone (Simon & Schuster), 1996.

Tõlge eesti keelde: Trummal, M. *Tsivilisatsioonide kokkupõrge ja maailmakorra ümberkujundamine*. Tartu: Fontese Kirjastus, 1999. Lk. 267.

² Vt. nt. Alenius, K. *Ahkeruus, edistys, ylimielisyys. Virolaisten Suomi-kuva kansallisen heräämisen ajasta tsaarinvallan päättymiseen (n. 1850-1917)*. *Studia Historica Septentrionalia* 27. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 1996. Alenius, K. *The Images of Neighbours: Estonians and Their Neighbours*. // Alenius, K., Fält, O. K., Jalagin, S. (toim.). *Looking at the Other – Historical Study of Images in Theory and Practise*. Oulu: Oulu University Press, 2002. Randmaa, L. *Põhjamaade kuvand eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes 1849-1939*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013.

³ Vt. nt. Kukk, K. *Riikide ja rahvaste kuvandid saksa okupatsiooni aegsetes Eesti ajaloo- ja geograafiaõpikutes*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2011. Tulviste, T. *Ameerika Ühendriikide kuvand ENSVs ilmunud geograafiaõpikutes aastatel 1944-1985*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut, 2015.

⁴ Vt. nt. Hiiemaa, K. *Aafrika retseptioon eestikeelses trükisõnas (kuni 1917)*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006. Klaassen, O.-M. *Aasia ja Aafrika 1900-1918 ning kontaktid Eestiga*. Tartu: Tartu Ülikool, 1992.

Ladina-Ameerikast). Suhtumine Kolmandasse Maailma oli mõjutatud personaalsetest kontaktidest, reisikirjadest, filmidest, kirjandusest, koolidest ja ülikoolidest õpetatust jne. Need kõik aitasid paraku kaasa ka rahvuslike ja teinekord rassistlike stereotüüpide loomisele. Mitmel juhul olemasolevad stereotüübid võeti eestlaste poolt omaks mujalt maailmast (Suurbritanniast, Saksamaalt, Prantsusmaalt, Ameerika Ühendriikidest).⁵ Uurimistöös käsitlen Eestit lääne ühiskonna osana. Arvan, et just kooliõpikud annavad hea ülevaate, milline oli sellel perioodil eestlaste arusaam araablasi ja araabia maadest, kuna kooliõpikud kujundavad inimese arvamust juba varases eas ja seetõttu ka väljendavad ühiskonna seisukohti teatud ajaperioodis.

Kasutan vaid Eesti Vabariigis ilmunud eestikeelseid geograafia- ja ajalooõpikuid. Õpikuid vaatlen alates 1920. aastast, kui Eesti riiki peale Vabadussõda hakati üles ehitama, kuni 1939. aastani, mil ilmusid viimased iseseisvusaegsed õpikud. Uurimistöökäigus olen tutvunud Araabia poolsaart puudutavate materjalidega 14 geograafia- ja 20 ajalooõpikus. Ajalooõpikutest jätan välja vanaajaga seotud temaatika ja keskendun araablasi kuvandile islami ajajärgul. Keskendun ainult tekstiosale kasutades kvalitatiivset meetodit. Võrdlen teema käsitlemist araablasi geograafia- ja ajalooõpikutes.

Esimeses peatükis eesmärk on tutvustada mõningaid imagoloogiat uurimissuuna mõisteid: kuvand, eelarvamus, stereotüüp. Lühidalt antakse ülevaade ka *teisesuse* probleemist. Selles peatükis peamiselt lähtun psühholoog G. W. Allporti klassikalisest teosest „The Nature of Prejudice“, kus on põhjalikult käsitletud etniliste eelarvamuste kujunemise protsesse ja stereotüüpe⁶, ja majandusteadlase Kenneth E. Bouldingu teosest „The Image: Knowledge in Life and Society“, mis aitab mõista imagote olulisust. Samuti annab vastuse küsimusele, kuidas indiviidi maailmavaade tekib ja ajas muutub.⁷

Jätkan ka teises peatükis kuvandi mõistetega, kuid need on seotud islami tsivilisatsiooniga ja nende tähendus on problemaatiline (mitmeti tõlgendatav) ja etnotsentriline. Selliste mõistete uurimine ja lahti seletamine on vajalik, sest need aitavad paremini mõista kuvandit araablasi ja araabia maadest. Siinkohal on olnud suureks abiks nimeka kirjandusteoreetiku Edward Saidi tuntuim teos „Orientalism“.⁸ Üheks kõige olulisemaks teemaks, mida ta raamatus käsitleb on teiste kultuuride, ühiskondade ja ajalugude

---

⁵ Hiimaa, K. The Reception of the Third World in Estonia in 1918-1940.// Medijainen, E., Made, V., (eds.). Estonian Foreign Policy at the Cross-Roads. Series B:26. Helsinki: Kikumora Publications, 2002. Lk. 70.

⁶ Allport, G. W. The Nature of Prejudice. Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc., 1958.

⁷ Boulding, K. E. The Image: Knowledge in Life and Society. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1973

⁸ Said, E. W. Orientalism. London: Penguin, 2003.

kujutamine. E. Said peab Oriendi kohta kirjutatud Lääne väljamõeldiseks, mis on lihtsustanud enda ja *teise* identiteedi defineerimise.⁹ Selles peatükis kasutan ka Joseph G. Rahme artiklit, milles arutleb ta mitmete etnotsentriliste ja stereotüüpsete terminite üle, mis on laialdaselt kasutuses teadustöodes, kaasaegses meedias ja õpikutes.¹⁰

Kolmandas peatükis analüüsin araablaste kuvandit Eestis sõdadevahelisel perioodil. Vaatluse all on õpikud 1920. aastast kuni 1939.aastani. Kuvandi lahti mõtestamisel toetun peamiselt Manfred Belleri ja Joseph Leersseni artiklikogumikule „Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters“¹¹ ja Daniel Bar-Tal ja Yona Teichmani uurimusele araablaste kuvandist juutide ühiskonnas „Stereotypes and Prejudice in Conflict: Representations of Arabs in Israeli Jewish Society“.¹² Lisaks annan lühiülevaate Araabia poolsaare ajaloost.

---

⁹ Said, E.W. Mõtestades ümber kolonialismi. // Vikerkaar 2003 (4-5). Lk. 115-166.

¹⁰ Rahme, J.G. Ethnocentric and Stereotypical Concepts in the Study of Islamic and World History. // The History Teacher. Volume 32, number 4, 1999. Lk. 473-493.

¹¹Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007.

¹² Bar-Tal, D., Teichman, Y. Stereotypes and Prejudice in Conflict: Representations of Arabs in Israeli Jewish Society. New York: Cambridge University Press, 2005.

I TERMINOLOOGIA

1.1 Kuvand

Inglise keelest tuleval sõnal *Image* eestikeelne soovituslik vaste on imago või kuvand. Imago tähendab avalikku kujutluspilti kellestki või millestki.¹³ Uurimistöös kasutan terminit imago või kuvand mõttelise varipildina *teistest*, peamiselt *teisest* rahvusest ja religiooniga inimestest. Kuvandil on suur jõud, sellest sõltub, kuidas me mõistame teisi ja kontrollime oma käitumist nende suhtes. Kultuurilised erinevused tekitavad positiivseid või negatiivseid hinnanguid ja kuvandeid.¹⁴

Kenneth E. Boulding oma raamatus „The Image“ väidab, et imago on subjektiivne teadmine millestki. Juba sünnist alates hakkab inimeseni jõudma informatsioon keskkonnas toimuvast ja kasvades teadvus maailmast aina suureneb. Inimestel on maailmas toimuvast oma arusaam ja sellest lähtuvalt, käitumine sõltub tema imagost ehk kuvandist. Imago tekib inimese varasemate kogemuste põhjal, kuid teatud määral on pidevas muutumises. Iga kord kui mingisugune uus sõnum jõuab isikuni, siis tema loodud imago muutub mõningal määral ja sellega seoses ka käitumine.¹⁵ Inimesed usuvad piltidesse, mis on nende peas, kuid tegelikult me näeme väga kaudselt maailma, milles me elame. Keskkond on liiga suur ja keeruline, et suudaksime kõike mõista, seega on arusaadav, miks me kujundame seda endale lihtsamaks.¹⁶

Ajaloolased ja sotsioloogid on teinud järelduse, et me muudame tajutu piltideks ja see selektiivne taju väljendub allasurutud pingetena enesekuvandi ja teistest loodud kuvandi vahel. Näiteks erinevatest gruppidest liikmed näevad erinevaid probleeme oma nurga alt ja seega on neil tihtipeale erinev arusaam/hinnang toimuvast. Meie kuvand välismaistest riikidest, rahvastest ja kultuurist tuleneb peamiselt selektiivsetest väärtushinnangutest, mida keegi teine on kuskil väljendanud näiteks kirjanduses.¹⁷

---

¹³ Erlet, T. Imago // Hommikuleht, 1993, 19. märts. <http://www.eki.ee/keeleabi/artiklid/imago.html> (12.02.16)

¹⁴ Beller, M. Perception, image, imagology // Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 4.

¹⁵ Boulding, K.E. The Image: Knowledge in Life and Society. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1973. Lk. 6-7.

¹⁶ Lippmann, W. The Public Opinion. Santa Monica: BN Publishing, 2007. Lk. 7, 11.

¹⁷ Beller, M. Perception, image, imagology. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Lk. 4-5.

Kuvandid saavad varieeruda sõltuvalt nende perspektiivist/vaatenurgast. On olemas enesekuvand (auto-image/self-image), mis on grupi sisene ja kasutusel enda kohta ja on olema teisekuvand (hetero-image), millega väljendatakse arvamust teise grupi liikmete iseloomu kohta. Nagu enne juba mainitud, siis kuvandid on mobiilsed ja muutuvad. Aja jooksul võivad need muutuda hoopis vastupidiseks kuvandiks eelnevaga.¹⁸ Siiski päris üleöö uut kuvandit ei teki.

Kenneth E. Boulding usub, et ainult kuvand ei kujunda ühiskonda, vaid ka ühiskonda pidevalt muudab kuvandit. Kuvand, mis levib ühiskonnas nimetatakse avalikuks kuvandiks ja on jagatud inimeste vahel, kes kuuluvad selle ühiskonna ühte gruppi. Igasugune avalik kuvand on saanud alguse üksikisikust ja on kujunenud avalikuks, kui seda on teistega jagatud. Juba aegade algusest on avalikku imago edasi antud oma ühiskonnas läbi rituaalide, legendide, luuletuste jne. Kirjapildi seejärel trüki-, filmikunsti, fotograafia ja muu leiutamise kaasnega aga kuvandite väga laialdane levik. Seega on kerge luua aina efektiivsemaid ja püsivamaid avalikke kuvandeid.¹⁹ Kasutan uurimistöös kooliõpikuid allikatena just seepärast, et nendes kantakse üle mitte ainult teadmisi vaid ka kuvandeid ja seega usun, et neil on suur roll noore inimese maailmapildi kujundamisel.

1.2 Eelarvamus

Igal rahvusel on eelarvamusi teiste rahvuste kohta. Näiteks eestlaste arvates on soomlased lärmakad, agressiivsed, alkoholilembelised ja üleolevad.²⁰ Gordon W. Allporti sõnul ei ole ükski koht maailmas vaba grupi põlastusest.²¹

Mõiste eelarvamus on eksisteerinud juba sajandeid, kuid tähendus on läbi aegade muutunud. Iidsetel aegadel tähendas see arvamust, mis tekkis läbi kogemuse. Hiljem vastupidiselt tähendas arvamust, mis on tekkinud enne vaatlemist ja tormakalt. Praegu on mõiste omandanud ka emotsionaalselt soosiva või ebasoosiva arusaama lisaks ennatlikule järeldusele. Kokkuvõtvalt võib öelda, et eelarvamus tähendab alusetult teistest valesti

---

¹⁸ Leerssen, J. Image // Beller, M. Leerssen, J. (toim.) Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 342-343.

¹⁹ Boulding, K.E. The Image: Knowledge in Life and Society. Lk 64-65.

²⁰ Joon, L. Etniline huumor sotsiaalses kontekstis: Eesti ja Soome. // <http://www.folklore.ee/era/nt/PF9/Joon.htm> (17.02.16)

²¹ Allport, G. W. The Nature of Prejudice. Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc., 1958. Lk 4.

mõtlemist. Arvamus teisest on alusetu senikaua, kuni pole kindlaid tõendeid selleks, et nii arvata.²²

Eelarvamus on suhtumiste kogum, millel on mitmeid erinevaid väljundeid, kuid üheks peamiseks on stereotüüpne mõtlemine. Eelarvamus ühiskonnas täidab olulist funktsiooni – parandab teiste arvelt indiviidi ja tema grupi positsiooni sotsiaalses süsteemis.²³

Eelarvamus ei ole alati negatiivse tähendusega mõiste, sellel saab olla ka positiivne tähendus. Võime arvata näiteks, et hispaanlased on väga toredad ja lahked inimesed, kuigi tegelikult ei saa me kindlalt väita, et kõik hispaanlased on sellised. Ka negatiivne kogemus mõnest teisest rahvusest inimesega ei tähenda seda, et kõik tema rahvuskaaslased on halvad. Gordon W. Allport väidab, et inimõistus teeb tihtipeale kiireid järeldusi väheste faktide põhjal. Tema usub, et see on väga loomulik, sest elu on lühike ja nõudmised praktiliste kohanduste järele on väga suured. Seetõttu ei saa me lasta argipäevaelus oma teadmatusel võimust võtta ja klassidesse jagades otsustame, kas miski on hea või halb.²⁴

Kuuldes oma kultuuriruumis, et araablased on harimatud usufanaatikud ja hiljem tutvudes, mõne araablasega ja mõistes, et see pole tõsi, siis tegemist ei ole eelarvamusega. Alati ei ole üldistus eelarvamus. Vahel on tegemist lihtsalt väärarusaamaga, siis kui jõuab inimeseni vale informatsioon. Kui inimene uute tõendite valguses on võimeline muutma oma eelnevat arvamust millegi suhtes, siis ei ole tal eelarvamuslikku hoiakut. Hinnang muutub eelarvamuseks ainult siis, kui inimene ei ole avatud uutele teadmistele.²⁵ Kokkuvõtvalt eelarvamus kujuneb ilma eelnevate teadmisteta.²⁶

Piiratud arusaamad tähendavad vaimselt kitsendatud piltliku esitlust. Inimesed suudavad ainult kogeda reaalsust empiirilisel. Kui korra on kuskil midagi öeldud või kirja pandud, siis mittetäielik esitlus võib väljenduda täielikuna. See on informatsiooni töötlemine, mis kallutab isiku väärtushinnanguid ja toodab eelarvamusi, tekitades tihtipeale negatiivseid hinnanguid või naiivseid idealistlike arusaamu.²⁷

---

²² Allport, G. W. The Nature of Prejudice. Lk 6-8.

²³ Hiiemaa, K., Raudsepp, A. Võõra kuvand Eesti ajaloos trükisõna ja meedia näitel. E-kursuse "Võõra kuvand Eesti ajaloos trükisõna ja meedia näitel" materjalid. Tartu Ülikool, 2009. Lk. 9.

²⁴ Allport, G. W. The Nature of Prejudice . Lk. 8-9.

²⁵ Sama. Lk. 9.

²⁶ Hiiemaa, K., Raudsepp, A. Võõra kuvand Eesti ajaloos trükisõna ja meedia näitel. E-kursuse "Võõra kuvand Eesti ajaloos trükisõna ja meedia näitel" materjalid. Lk.

²⁷ Beller, M. Perception, image, imagology. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.) Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Lk. 5.

1.3 Stereotüüp

Mõistete eelarvamus ja stereotüüp on tähenduslikult tihedalt seotud ja neid on raske teineteisest eristada. Stereotüüp tähendab, et üks grupp arvab, et mingi teine grupp omab mingisuguseid kindlaid tunnusoone. Eelarvamus on pigem mingi grupi suhtumine/hoiak teise grupi suhtes.²⁸ Stereotüübid on väljamõeldised moonutades reaalsust ja sellega omakorda loovad problemaatilisi reaalsusi. Ka kasvatavad need eelarvamusi, mis omakorda täiendavad ja kinnitavad stereotüüpse ettekujutuse.²⁹

Walter Lippmann väidab, et tihtipeale antakse sisu millelegi või kellelegi enne, kui seda reaalselt nähakse. Stereotüübid on kerged tekkima, sest inimesed võtavad lihtsalt omaks selle, mida nende kultuuriruumis on juba sõnastatud. Stereotüüpe defineerib ta moonutatud piltideks inimese peas.³⁰ Gordon W. Allport suhtub kriitilisest W. Lippmani stereotüübi mõistesse, sest autor kipub stereotüüpi segi ajama kategooriaga. G. W. Allport peab stereotüüpi fikseeritud ideeks, mis käib kaasas kategooriaga.³¹

Jaan Lahe on leidnud, et väga levinud on kindlad arusaamad, millised on erinevate rahvuste esindajad. Kõige kindlamad veendumused on alati olnud naaberrahvaste kohta. Stereotüübid piiravad ja takistavad oma kultuuri ja teiste kultuuride mõistmist, seega oleks mõistlik stereotüüpsed arusaamad jätta ja näha pigem mitmekesisust avatult ja tolerantselt.³²

Gordon W. Allport oma raamatus „The Nature of Prejudice“ toob näite Abraham Lincolnist ja juutidest, mõlemale omistatakse samasuguseid tunnuseid nagu töökas, ambitsioonikas, edukas jne, kuid juutide suhtes ollakse selles osas negatiivsed ja Lincolni suhtes positiivsed. Allport järeldeb sellest, et stereotüüpide pinnalt kasvab välja positiivne eelarvamus või negatiivne eelarvamus.³³

Stereotüübid õigustavad vaenulikkust, vahel need ka kaitsevad meid mõne personaalse konflikti puhul. Ühiskond toetab stereotüüpe (pidevalt tuuakse neid läbi

---

²⁸ Bar-Tal, D. Teichman, Y. Stereotypes and Prejudice in Conflict: Representations of Arabs in Israeli Jewish Society. New York: Cambridge University Press, 2005. Lk. 3.

²⁹ Beller, M. Stereotype. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Lk. 430 ja lk. 7.

³⁰ Lippmann, W. The Public Opinion. Santa Monica: BN Publishing, 2007. Lk 31.

³¹ Allport, G. W. The Nature of Prejudice.

Hiiemaa, K. Aafrika imago eestikeelses trükisõnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009. Lk. 23.

³² Lahe, J. (2010). Jaan Lahe: kuidas tekivad rahvuslikud stereotüübid?. Postimees, 4. detsember. Kasutatud 22.02.2016. <http://arvamus.postimees.ee/352195/jaan-lahe-kuidas-tekivad-rahvuslikud-stereotüübid>

³³ Allport, G. W. The Nature of Prejudice. Lk 184.

massimeedia ja kirjanduse meie ette), see on ka peamine põhjus, miks stereotüübid eksisteerivad.³⁴

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kogum klišeetid loovad stereotüüpe, mis omakorda tekitavad eelarvamused ja eelarvamuste najal moodustub imago e. kuvand.³⁵ St, et stereotüübid ja eelarvamused on kuvandi osad.

1.4. Teisesus

Läbi ajaloo inimestel on olnud kalduvus anda *teistele* gruppidele mingisugune hinnang. Enamjaolt antakse *teistele* negatiivne hinnang ja endale omistatakse positiivsed tunnused.³⁶ Tsiteerides kõrgkoolidele mõeldud õpikust „Sotsioloogia“: „Erinevaid kultuure võrreldes kaldume hindama *teiste* kombeid meie endi arusaamade ja väärtuste valguses. Kõikide kultuuride liikmed arvavad, et nende elukorraldus on parim ja ainuõige. Sageli on oma grupi tähistamiseks valitud sõna „inimesed“, vihjates sellele, et väljaspool seda kultuuri pole „inimesed“, vaid „nemad“, autsaidid. *Teiste* kultuuride esindajate suhtes kasutatavad sõnad ongi tihti teaduslikult ebahumaansed.“³⁷

Erinevates kultuuriruumides elavaid inimesi on nimetatud mitmeti: barbarid, tsiviliseerimatud, metslased, paganad, vaenlased jne. Iga kultuuriruum antiikajast kuni tänapäevani on pidanud oma käitumist ja kultuuri õigeks ja teisi tsivilisatsioonide mõistnud hukka.³⁸

Sotsioloog Pille Petersoo peab väga oluliseks *teise* rolli ühiskonnas, sest *meid* ei saa eksisteerida ilma, et oleks olemas tegelikud või kujutletavad *nemad*.³⁹ Semiootik Juri Lotman on sõnastanud *teise* küsimuse sedasi: „Ühelt poolt, vajades partnerit, kultuur kogu aeg loob omaenese jõupingutuse varal seda „võõrast“, teise teadvuse kandjat, kes maailma ja tekste teistmoodi kodeeriks. See kultuuri enese rüpes - peamiselt kontrasti põhjal kultuuri enda domineerivate koodidega – loodud kuju eksterioriseeritakse kultuurist välja ja

---

³⁴ Allport, G. W. The Nature of Prejudice. Lk 195.

³⁵ Beller, M. Stereotype. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Lk 431

³⁶ Beller, M. Stereotype. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Lk. 429.

³⁷ Sotsioloogia / Beth B. Hess, Elizabeth W. Markson, Peter J. Stein. Tallinn: Külim, 2000. Lk 43.

³⁸ Beller, M. Barbarian. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 266-269.

³⁹ Petersoo, P. Kas „Teine“ on alati negatiivne? // Vikerkaar 2005(10-11). Lk. 109.

projitseeritakse väljaspool asuvatele kultuuriilmadele. Iseloomulikuks näiteks sobivad siin eurooplaste etnograafilised kirjeldused „eksootilistest“ kultuuridest.⁴⁰ Etnotsentrism on väga levinud, sellest ajast peale kui inimesed on elanud gruppides, kultuurides või ühiskondades, *teistest* eristumine on olnud peamine mure, et garanteerida grupisise seotus. Protsess, mis kujundab isiku *mina*, selleks on iga ühiskond ja periood loonud endale vastandliku kuvandi *võõrast*.⁴¹ Selline käitumine võib olla ka kaitse oma grupi püsijäämise nimel.

Juri Lotman oma essees „Nõiajaht“ kirjeldab nõiaprotsesse, mis keskajal aset leidsid ja selgitab, et millegi uue nägemine on inimeste jaoks võõras, midagi mida pole enne nähtud või kuulnud, see loob hirmu ja soovi end kaitsta. Kõik, mis on *võõral* erinev saab tähelepanu. Kas keegi on liiga rikas, liiga vaene, liiga kaunis, liiga kole. Peamine on see, et *võõras* eristub.⁴² Imelikuks ja negatiivseks peetakse seda, mis *võõraste* juures erineb. Väga tüüpiline on erinevate rahvuste seas teineteist naeruvääristada. Sageli antakse *võõrastele* pilkenimesid. Lisaks on laialt levinud arusaamad, et *võõralt* maalt ei saa tulla midagi head, ainult halba.⁴³

Gordon W. Allporti sõnul üks grupp tajub alati *teise* grupi olemasolu. See tähendab, et igasugune ühistegev kooskond saab eksisteerida vaid siis, kui eksisteerib mingisugune ühine vaenlane. Näiteks Hitler lõi juutidest ohu kuvandi. Ühine vaenlane ühendab grupiliikmeid, vaenulikkus *teiste* gruppide vastu aitab tugevdada kuuluvustunnet, kuid see pole alati nõutav. Vahel lihtsalt peetakse grupi väliseid inimesi mitte nii „heaks“.⁴⁴

Pille Petersoo viitab nelja võimaliku *teise* olemasolule: negatiivne sisemine-, positiivne sisemine-, negatiivne väline- ja positiivne väline *teine*. Negatiivne sisemine *teine* on vähemus, kelles nähakse ohtu, positiivne sisemine *teine* on mõni vähemus, kelles ei nähta ohtu, negatiivne väline *teine* on nt rahvus, kelles pigem nähakse ohtu või on halvad

---

⁴⁰ Lotman, J. Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, 1999.

Hiiemaa, K. Aafrika imago eestikeelses trükisõnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009. Lk. 15.

Lotman, J. Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, 1999.

⁴¹ Beller, M. Leerssen, J. Foreigner. // Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 329.

⁴² Lotman, J. Hirm ja segadus. Esseid kultuurisemiootikast. Koostanud ja järelsõna kirjutanud Lotman, M. Tallinn: Varrak, 2007. Lk. 55.

⁴³ Oinas, F.J. Naabrid ja võõrad keeles ning rahvaluules. // Kalevipoja kütkeis ja muid esseid rahvaluulest, mütoloogiast ja kirjandusest. Toronto, 1979. Lk. 98-117.

⁴⁴ Allport, G. W. The Nature of Prejudice. Lk. 41.

kogemused ja positiivne väline *teine* on rahvus, kes on eeskujuks. Seega alati ei pruugi olla *teine* negatiivne ja on olemas ka positiivne *teine*.⁴⁵

---

⁴⁵ Petersoo, P. Kas „Teine“ on alati negatiivne? // Vikerkaar 20(10-11). Lk. 109-117.

II ISLAMIGA SEOTUD MÕISTEID

2.1 Terminid Lähis-Ida, Kesk-Ida, araablased

USA politoloog Samuel Huntingtoni sõnul on kaasaegseid tsivilisatsioone seitse (Hiina, Jaapani, Hindu, Islami, Lääne, Ladina-Ameerika ja Aafrika tsivilisatsioon). Islami tsivilisatsioon on saanud alguse Araabia poolsaarel juba seitsmendal sajandil. Sealt levis islam Põhja-Aafrikasse, Ibeeria poolsaarele, Kesk-Aasiasse, Indiasse ning Kagu-Aasiasse. Seega eksisteerib islami tsivilisatsioonis palju erinevaid kultuure.⁴⁶ Väga pikalt islami või ida tsivilisatsiooni vaadeldud kui radikaalset, vastandlikku, halba *teist*, kristluse ja Lääne vastaseid.⁴⁷

Joseph Rahme peab mõisteid Lähis-Ida (Near-East) ja Kesk-Ida (Middle-East) problemaatilisteks, sest need on väga ebamäärased regiooni ulatuse osas ja peale selle ka etnotsentrilised, täpsemalt öeldes isegi eurotsentrilised. Termin Kesk-Ida tähendab, et „Ida“ on üks üksus keskpunktist, milleks on Euroopa. Tulnud on need terminid Euroopa ja Ameerika Ühendriikide imperialismi ajast. Kuid sellised etnotsentrilised terminid püsivad siiani, kuna nendega on nii harjutud, et isegi selle piirkonna elanikud on terminid omaks võtnud, tehes sellega neid termineid veelgi seaduslikumaks ja endastmõistetavaks.⁴⁸

Eesti entsüklopeedias termini „Lähis-Ida“ alla kuuluvad Vahemere maad, Mesopotaamia ja Araabia poolsaart hõlmav Ees-Aasia piirkond. Laiemas tähenduses ka Niiluse alam- ja keskjooksuala ning Iraan.⁴⁹ „Kesk-Ida“ aga hõlmab piirkonda Ees-Aasias, Iraani ja Afganistani ala.⁵⁰ Suurbritannia entsüklopeedias (Encyclopedia Britannica) definitsioon „Kesk-Idast“ on „maa-ala ümber Vahemere lõuna- ja idakalda, ulatudes Marokost Araabia poolsaareni ja Iraani, vahel kaugemalegi. Entsüklopeedia järgi kuuluvad lisaks Araabia poolsaare riikidele sinna alla ka: Türgi, Küpros, Süüria, Liibanon, Iraak, Iraan, Israel, Jordaania Läänekallas, Gaza, Jordaania, Egiptus, Sudaan, Liibüa, Tuneesia, Alžeeria, Maroko ja vahetevahel on lisatud ka Kreeka, Afganistan ja Pakistan. Ameerika

---

⁴⁶ Huntington, S. P. Tsivilisatsioonide kokkupõrge ja maailmakorra ümberkujundamine. Tartu: Fontese Kirjastus, 1999. Lk. 61-65.

⁴⁷ Rahme, J.G. Ethnocentric and Stereotypical Concepts in the Study of Islamic and World History. // The History Teacher. Volume 32, number 4, 1999. Lk. 473.

⁴⁸ Sama. Lk. 474-478.

⁴⁹ Lähis-Ida. Eesti Entsüklopeedia. Väikesest entsüklopeediast (VE), 2006. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/l%C3%A4his-ida> (08.03.16)

⁵⁰ Kesk-Ida. Eesti Entsüklopeedia. Väikesest entsüklopeediast (VE), 2006. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/kesk-ida> (08.03.16)

entsüklopeedias (Encyclopedia Americana) on termin „Kesk-Ida“ veidi spetsiifilisem. Riigid, mis kuuluvad sinna alla on Türgi, Bahrein, Küpros, Iraan, Iraak, Israel, Jordaania, Kuveit, Liibanon, Omaan, Katar, Saudi Araabia, Süüria, Araabia Ühendemiraadid, Jeemen, Egiptus, Liibüa ja Sudaan. Jätab välja Afganistani ja Pakistani. Nii Ameerika kui ka Inglismaa entsüklopeediad tunnistavad, et pole mingisugust universaalset kokkulepet selle termini osas.⁵¹ Kuna termin on väga ebamäärane ja laialivalgus, siis käesolevas uurimistöös vaatlen vaid Araabia poolsaare elanike kuvandit eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes. Araabia poolsaar jaguneb poliitiliselt Saudi Araabia, Kuveidi, Katari, Araabia Ühendemiraatide, Omaani ja Jeemeni vahel. Poolsaarel asub väike osa ka Iraagist ja Jordaaniast, kuid need piirkonnad jätan välja.⁵²

Termin araablased on samuti ebamäärane. Peale selle, et Araabia poolsaare elavat rahvast kutsutakse araablaseks, saab ka nimetada araablaseks inimesi, kes räägivad araabia keelt (Afganistanist Marokoni). Ottomani impeerium, mis oma hiilgeaegadel hõlmas suure osa Kagu-Euroopast, Lähis-Idast ning Põhja-Aafrikast, on mõjutanud paljusid riike nende hulgas ka Liibüat, Jordaaniat, Egiptust ja Süüriat. Seal elavaid rahvaid saab samuti nimetada araablaseks. Eurooplaste silmis etniline rühm „araablane“ ei ole kunagi tugevalt eristunud islami usust. Tänapäeval Lääne ühiskonnas kasutatakse laialdaselt terminit poliitiliste või etniliste seoste loomisel Islami maailmaga.⁵³ Uurimistöös pean araablase all silmas ainult semiidi päritolu rahvaid, kes elavad Araabia poolsaare alade. Kuna araablane ja araabia maad on lai mõiste, siis neid mõisteid tavakasutuses üldistatakse ja laiendatakse. Seega arusaam konkreetse piirkonna islamiusulistest laieneb paratamatult ka teistele islamiusulistele luues ühtse kuvandi.

2.2. Orientalism

Läbi ajaloo on mõistetud idakaart ja idamaasid kui *teist*. Ida *teiseks* olemist Läänele on võimalik jälgida juba antiikajast alates. Lääne ja Ida oponeerimine ja kaudne eurotsentrismi on tajutav juba Kreeka ja Pärsia sõdade ajast Herodotose teoses „Histooria“,

---

⁵¹ Rahme, J.G. Ethnocentric and Stereotypical Concepts in the Study of Islamic and World History. // The History Teacher. Volume 32, nr 4, 1999. Lk. 475-476.

⁵² Araabia. Eesti Entsüklopeedia. EE 1, 1987; muudetud 2014. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/araabia2> (08.03.16)

⁵³ Leerssen, J. Arabs. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.) Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 94-95.

mil kreeklased on esindatud kui demokraatia ja vabaduse kaitsjad, samal ajal kui Aasiast tulev imperiaalne despotism tungib Läände. Kui Põhja ja Lõuna vastasust seostatakse peamiselt kliimatiliste erinevuste najal, siis Ida ja Lääne vastasus on tulnud ajaloolistest sündmustest ja poliitilisest ja religioossest erinevusest.⁵⁴ Ida ja Lääs on bipolaarsed mõisted, need mõlemad mugandavad/vähendavad kultuurilist mitmekesisust ja väärtusi, mida Ida ja Lääs endas kannavad. Seega usutakse, et on olemas kindlad erinevused ja sarnasused Ida ja Lääne vahel. Eurotsentrilised stereotüübid on kujundanud idamaise/orientaalse vastandiks läänemaise. Mõlemad need terminid (Ida ja Lääs) on laialdaselt kasutuses meedias, teadustöodes ja ajalooõpikutes.⁵⁵

Oluline termin on ka orientalism, mis tähendab idamaade uurimisvaldkonda. Tsiteerides Märt Väljataga: „Suurel määral tänu Edward Saidi kirjutistele on see sõna omandanud nüüdseks uue sisu ning hakanud tähistama lääne inimese harjumust idamaalasi vaenulikult stereotüüpiseerida ja objektistada. Uues tähenduses „orientalismi“ sümmeetrilise paarilisena on hiljuti isegi vermitud termin „oksidentalism“, mis ei tähenda mõistagi õhtumaade akadeemilist uurimist, vaid Lääne kohta käivate negatiivsete eelarvamuste ja hoiakute kogumit. Islami eksperdid kipuvad ka käsitlema islamit mingi valmissaanud, lõpetatud ja arenemisvõimetu nähtusena, ning teiseks on nad minevikuislami põhjal tehtud üldistusi kandnud julgelt ka tänapäeva.“⁵⁶

Ameerika kirjandusteoreetiku Edward Said'i sõnul orientalmi mõtte- ja kogemussfäär koosneb mitmest kokkulangevast aspektist: Euroopa ja Aasia ühine pikk ajalooline ja poliitiline taust; 19. sajandil tekkis Läänel huvi idamaiste kultuuride ja traditsioonide vastu; samuti olid/on olemas teatud ideoloogilised oletused, kujutluspildid Oriendi kui piirkonna kohta. Said väidab, et just need kolm aspekti eraldavad Oktsidenti Oriendist, ja see ei ole mitte reaalne looduslik piir, vaid inimlooming ehk kujutlusliku geograafia fakt. Oriendi tuleb uurida ühiskondliku osana, sest inimesed ise on loonud „Ida“ ja „Lääne“.⁵⁷

Euroopa vaimsel kaardil tähendab Orient regiooni, kust päike tõuseb ehk tegemist on hommikumaadega: Väike-Aasia, Pärsia, araabia maad ja India. Vanal ajal oli Orient

---

⁵⁴Beller, M. East/West. // Beller, M., Leersen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 315, 317.

⁵⁵ Rahme, J.G. Ethnocentric and Stereotypical Concepts in the Study of Islamic and World History. // The History Teacher. Volume 32, nr 4, 1999. Lk. 480.

⁵⁶ Väljataga, M. Edward Said, orientalism, postkolonialism. // Vikerkaar 2003 (4-5). Lk. 167.

⁵⁷ Said, E.W. Mõttestades ümber kolonialismi. // Vikerkaar 2003 (4-5). Lk. 152-153.

pärslaste maailm ja kreeklased pidasid neid barbariteks. Keskajal nähti aga Orienti uskumatute ja Läänt kristliku maailmana. Valgustusajal, kui tõlgiti „Tuhat ja üks ööd“ muinasjuttude kogumik prantsuse keelde, siis kogusid need jutud väga suurt populaarsust. Orienti nähti väga eksootilise alana, läänemaad hakkasid üle võtma kultuurilisi ideid araabia maadest. Herder ja teisedki filosoofid kogesid Orienti tsivilisatsiooni hällina, suur maine tarkus sai orientaalsete stereotüübi osaks. 18. ja 19. sajandil Euroopa tegeles põhjalikult teiste maade uurimisega ja ülemvõimu laiendamisega (kolonialismi ja imperialismiga). Usuti, et neil on loomulik õigus teiste riikide rikkusele. Kuskile ei kadunud ka negatiivne kuvand Oriendist. Orientalismis arenes etnotsentrilisus; rändurite, kirjanike ja kriitikute kirjeldused Oriendist ja islami kultuurist oli laitev ja lisati juurde ka uusi stereotüüpe lisaks traditsioonilistele. Tänapäevalgi kaheldakse sügavalt Oriendi arenguvõimekuses, näiteks demokraatia võimalikkuses nendes riikides. Kokkuvõtvalt orientalism ei ole kunagi omanud kindlat ühtset tähendust, leiab alati nii positiivset kui ka negatiivset, lisaks on kõik orientalismiga kohtu käivad ajaloolised stereotüübid olemas ka tänapäeval.⁵⁸

Edward Said'i sõnul ei ole Orient lihtsalt naaberala, vaid Orient tähendab Euroopale ka kohta, kus asusid Euroopa suurimad, rikkamad ja vanimad kolooniad, tsivilisatsiooni ja keele sünnimaad, kultuurilist konkurenti, ja ühte sügavamat ja kõige korduvat *teise* kuvandit. Ajalooliselt ja kultuuriliselt on kvantitatiivne ja kvalitatiivne erinevus Prantsusmaa, Suurbritannia ja Ameerika osaluse vahel Oriendis. 19. sajandi algusest kuni Teise maailmasõja lõpuni Inglismaa ja Prantsusmaa domineerisid Oriendi ja orientalismiga üle, peale Teise maailmasõda sai USA-st maailma suurvõim. Ameerika arusaam Oriendist on märkimisväärselt pingevabam/sisutihjem, siiski Ameerika roll on suurenenud viimasel ajal poliitiliselt ja majanduslikult idamaades, seega mõjutab Euroopa arusaami Oriendist.⁵⁹

Sarnaselt E. Saidile peab ka Michael Pickering orientalismiga ühepoolseks vaateks maailmast, produktiks, mille kaudu Lääs saavutas tunde, et ta on üleolevalt modernsem teistest mitte-Euroopa kultuuridest. Orientalismis arenes palju erinevaid stereotüüpe. Peamisteks stereotüüpideks on – korrumppeerunud irratsionaalne despotism, arenematus, fanaatiline religioossus, eksootiline salapära, viljakad turud, unistuslikud haaremid, rahuldamatud mehed, sensuaalsus, korralikud ja salapärased naised. Osad nendest stereotüüpidest saavad olla ka positiivse ilmega, nagu näiteks eksootiline salapära, kui

---

⁵⁸ Thum, B. Orientalism. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.) Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 389-392.

⁵⁹ Said, E. W. Orientalism. London: Penguin, 2003. Lk. 1-4.

vaadelda seda kui healoomulist ida tarkust, kuid mõlemal juhul liialdatakse Lääne ja Ida erinevustega ja nähakse neid absoluutsete ja muutumatutena.⁶⁰

Kahtlemata orientalism on Lääne arusaam Idast, see lõi Ida, moslemite maailma, Kesk-Ida ja Oriendi kui uurimisobjektid, fantaasia, lummuse ja põlguse. Orientalism võimaldab eristada idamaailma läänemaailmast, loodi võõras/teine.⁶¹ Tegemist on kahe vastandliku maailmaga, kahe erineva tsivilisatsiooniga, kus *teine* on enamjaolt negatiivne.⁶²

2.3 Džihaad

Koraan on islamiusuliste püharaamat. Tegemist on raamatuga, mida loetakse valjult ette. Peale Muhammadi surma 632. aastal ei olnud veel Koraani olemas, kuid teadaolevalt Abū Bakri ajal koostati esimene ametlik Koraan. Siiski lahkes Koraani sõnastus „ametlikust sõnastusest“, seetõttu kolmas kaliif ‘Utmān kutsus kokku komisjoni ja koostati uus ametlik tekst. See kehtib tänaseni.⁶³ Ilmselt on Läänes üheks kõige tuntumaks, samas kõige enam vääramalt arusaadud islami usukohustuseks džihaad.

Džihaad on moslemite religioosne kohustus pidada sõda islami levitamise nimel. Läänes tõlgitakse seda kui „püha sõda“. Islam eristab mitut erinevat viisi, kuidas seda usukohustust täita – üks viis on enese vaimne puhastumine, et saada kurjast võitu, ka islami sõnaline propageerimine on viis usukohustust täita, kõige äärmuslikum on aga füüsiline sõja pidamine uskumatute ja islami vaenlaste vastu. Neile, kes jumalikku ilmutust tunnistavad (kristlased ja juudid) antakse valida, kas tunnistada islamit või vähemalt alluda islami reeglitele. Kui mõlemad variandid tagasi lükata, siis džihaad kuulutatakse välja. Tänapäeval pigem on rõhk sisemiselt endaga sõda pidada, et loobuda halbade kommetest ja teiste rahvastega ainult kaitsvatel kaalutlustel, siis kui usk on ohus. Enamjaolt siiski tõlgendatakse läänes džihaadi kui „püha sõda“, mis on täis viha, vägivalda ja usufanatismi.

Nüüdisajal toimuvaid terrorirünnakuid seostatakse džihaadi elluviimisega, luues väga negatiivse kuvandi islami maailmast. Näiteks praegused äärmuslaste terrorirühmitused ei esinda kõiki moslemeid, lisaks on nende usuline motiiv kaheldav. Seega ei saa sõnale

---

⁶⁰ Pickering, M. Stereotyping: The Politics of Representation. New York: PALGRAVE, 2001. Lk. 148-150.

⁶¹ Sheehi, S. Islamophobia: The Ideological Campaign Against Muslims. Atlanta : Clarity Press, 2010. Lk. 37-38.

⁶² Vt. Ptk. I Terminoloogia. Imago, eelarvamus, stereotüüp, teisesus.

⁶³ Lahe, J. Järelsõna. // Koraan. Araabia keelest eesti keelde tõlkinud Haljand Udam. Tallinn: Avita, 2007. Lk. 450 ja 453.

džihaad ka omistada ainult negatiivset tähendust. Hille Hanso artiklis „Islamiäärmuslased on loonud eduka narratiivi“ võrdleb islamiäärmuslasi Ku Klux Klaniga. Nii nagu islamiäärmuslased peavad end islami väärtuste kandjaks, siis ka Ku Klux Klan peab end kristlike väärtuste kandjaks, ometigi ei taha me, et nad kõigi kristlaste mainet kujundaks ja samamoodi on ka moslemitega.⁶⁴

Jospeh G. Rahme väidab, et „püha sõda“ on stereotüüpiline ja eksitav definitsioon väga olulisele mõistele islami tsivilisatsioonis. Rahme on leidnud ka sobilikuma definitsiooni, selleks on: pingutus ja püüdlus Jumala nimel.⁶⁵ Nii nagu varem juba mainitud, siis džihaadi saab iseloomustada sisemise kui ka välimise pingutuse kaudu ja sõjaline vorm on ainult üks ja mitte kõige levinum viis džihaadi täita. Moslemite jaoks on sisemine pingutus ehk enda vaimne puhastus kõige olulisem.

---

⁶⁴ Hanso, H. Islamiäärmuslased on loonud eduka narratiivi. // Diplomaatia nr 136, detsember 2014. <http://www.diplomaatia.ee/artikkel/islamiäärmuslased-on-loonud-eduka-narratiivi/> (8.04.2016)

⁶⁵ Rahme, J.G. Ethnocentric and Stereotypical Concepts in the Study of Islamic and World History. // The History Teacher. Volume 32, nr 4, 1999. Lk. 483-485.

III ARAABLASTE KUVAND EESTIKEELSETES GEOGRAAFIA- JA AJALOOÕPIKUTES SÕDADEVAHELISEL PERIOODIL

Perioodiliselt on vaatluse alla võetud õpikud, mis ilmusid 1920.aastatest kuni 1939. aastateni. Esimese maailmasõja järgsed aastad on välja jäetud Eesti Vabadussõjast tuleneva keerulise olukorra ja majandusliku kitsikuse tõttu. Sõjajärgsel perioodil muutus tegevus haridusvaldkonnas erksamaks ja toimus mitmeid koolireforme.

Käsitlus araablaste kuvandist sõdadevahelisel perioodil on jaotatud neljaks osaks: Araabia poolsaare loodus, inimloomus, religioon ja kultuur ja koloniaalaeeg Araabia poolsaarel. Selleks, et õpikutes kujundatavat kuvandit paremini lahti mõtestada, annan lühikese ülevaate Araabia poolsaare ajaloost.

3.1 Lühidalt Araabia poolsaare ajaloost

Enne islami tulekut kummardasid araablased mitmeid erinevad jumalaid ehk islamieelsel ajal oli araabia ühiskond valdavalt polüteistlik. Sotsiaalseks organisatsiooniks, kuhu kuuluti oli hõim. Hõimu kuulumine oli vajalik, sest inivid oli kaitsetu veritasul põhinevas ühiskonnas. Islamieelsel ajal Araabia poolsaarel ei eksisteerinud mitte ühtegi väga tugevat, suurt ega ühendavat riiki.⁶⁶

Araabia poolsaare ajaloost rääkides on väga olulisel kohal islam ja selle mõju. Prohvet Muhammad ja islami võidukäik 7. sajandil poolsaare aladel ühendas tihedamalt sealsed elanikud. Religioosest kommuunist kasvas välja suur islamiriik (kalifaat). Esimene kord Araabia ajaloos loodi religiooniga sotsiaalne organisatsioon erinevalt eelnevale veritasul põhinevale ühiskonnale.⁶⁷

Senikaua kuni Muhammad elas oli ta kogu riigi juht – prohvet, seaduseandja, usujuht, peakohtunik, sõjaväejuht ja riigipea. Muhammadil ei olnud meessoost järglasi, seepärast sai uueks juhiks Muhammadi äi Abū Bakr, kes valitses kaks aastat (632- 634. a). Järgnevad kaliifid olid Umar ibn al-Khattab (634-44. a), ‘Utmān ibn ‘Affān (644- 656. a) ja Ali ibn Abi Talib (656- 61. a). Nende nelja pealiku valitsemisaja jooksul kindlustus islami seisund

---

⁶⁶ Käiro, K. Naise roll islamieelses abielus. Magistritöö. Tartu Ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu: 2013. Lk. 15-25.

⁶⁷ Hitti, P.K. History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present. London: Macmillan, 2002. Lk. 120-121.

Araabias. Kalifaadi koosseisu läks Süüria, Palestiina, Tripoli, Egiptus, Taga-Kaukaasia, Sassaniidide Pärsia ja Küpros.⁶⁸

Järgmiseks kaliifiks sai Muawiya I (661-680. a.). Tema pani alguse Umajjaadide kalifaadile (Damaskuse kalifaat). Muawiya I viis kalifaadi pealinna Mediinast Damaskusesse, muutis kaliifivõimu päritavaks, lõi ühtse võimustusüsteemi (šariaat) jpm. Umajjaadide valitsemisaega, mis kestis 90 aastat, iseloomustab tugeva administratiivse korralduse kujunemine. Kalifaat saavutas ka kõige suurema ulatuse – Atlandi ookeanist Indiani ja India ookeanist Kaukasuseni.⁶⁹

Viimase Umajjaadist kaliifi Marwan II valitsusajal oli sisepoliitiline olukord väga pingeline, mille tagajärjel toimus ülestõus ja võimule sai Abbassiidide dünastia. Abbassiidide valitsusaega iseloomustab islami tsivilisatsiooni stabiilsus ja areng loodusteadustes, filosoofias, kirjanduses ja teoloogias. Jõudsalt arenes ka kaubandus. Kiire arengu üks põhjuseid oli kindlasti see, et vallutusretki ei korraldatud peaaegu üldse, seega ei olnud suuri kulutusi ka sõjaväe ülalpidamisele. Abbassiidide valitsemine lõppes ja suur kalifaat lagunes, siis, kui 1258. aastal ründasid mongolid Bagdadi.⁷⁰ Siiski kalifaadi lõpliku kokkuvarisemise põhjus ei seisnenud mongolite rünnakutes ja muud välised faktorid ei omanud nii olulist tähtsust kui riigisisised. Kalifaadi vallutused olid väga suured. Paljudes piirkondades administratsioon ei suutnud tagada stabiilsust ja jätkusuutlikust. Oli ka palju teisi probleeme, mis soodustasid kalifaadi lagunemist, nt majanduslikud ja rahvastiku erinev kultuuriline taust. Juba 9. sajandil hakkasid osad piirkonnad kalifaadist lahku lööma, 10. sajandil see protsess kiirenes ja tekkis mitmeid iseseisvaid islamiriike. Kalifaat jäi aina väiksemaks ja nõrgemaks.⁷¹

Umajjaadide ja Abbassiidide valitsemise ajal piirkonna poliitiline tähendus vähenes, vaid vaimselt oli Araabia poolsaar oluline kui islami sünnimaa. Võim üle Araabia poolsaare ei olnud ühtne. Võimuvahetus eri piirkondades oli tihe, näiteks poolsaare lääne serv (Hejaz) kuulus 10.-11. sajandil Fatimiidide kalifaadi alla, mis sai alguse Tuneesiast. 14.-15. sajandil domineerisid selle piirkonna üle mamelukid ehk sõjaväeorjad. 16. sajandil vallutasid Ottomanid Egiptuse ja Hejaz kuulutati impeeriumi dominiooniks. Ka üliolulist kaubanduspiirkond Araabia poolsaare lõunatipus (Jeemen) valitsesid erinevad dünastiad,

---

⁶⁸ Hitti, P.K. History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present. Lk. 139-186.

⁶⁹ Irmijajeva, T. Islamimaailma ajalugu: Vanadest araablastest Osmanite impeeriumi rajamiseni. Tallinn: AS BIT, 2002. Lk. 86-104.

⁷⁰ Sama. Lk. 106-107.

⁷¹ Hitti, P.K. History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present. Lk. 484-485.

hiljem proovis sealgi Ottomani impeerium oma mõjuvõimu laiendada. Poolsaare keskosa jäi suures mahus puutumatuks karmide looduslike tingimuste tõttu.

Kolonisatsiooni perioodil läksid paljud Araabia poolsaare alad Suurbritannia mõjuvõimu alla. Enne 1960. aastat Araabia poolsaar koosnes poliitiliselt Adeni kolooniast ja Adeni protektoraadist, sultaniriigist Masqatist (Muscat) ja Pärsia lahe riikidest: Araabia Ühendemiraadid, Bahrein, Kuveit, Omaan ja Katar. Kõik need riigid olid erineval määral sõltuvad Suurbritanniast. Omaan ja Araabia lõuna- ja läänerannik oli varakult Portugali ja hiljem Suurbritannia mõju all, erinevalt Hejazist, Najdist ja Jeemenist, ei kontrollinud kunagi Türgi seda piirkonda. Pärsia lahe rannik, varasemalt tuntud kui Piraadirannik, kuulus šeikidele. Sealsed valitsejad suhtusid peamiselt majanduslikel põhjustel väga vaenlikult Inglise Ida-India Kompaniisse ja alles 1820. aastal need šeigid kirjutasid alla Suurbritannia valitsuse üldisele lepingule, mis sätestas rahu ja hoidumise piraatlusest ja orjakaubandusest. 1968. aastatest kuulutas Suurbritannia valitsus välja plaani kõrvaldada sõjavägi Pärsia lahelt ja luua föderatsioon Araabia emiraatidest. Ka Aden sai iseseisvaks 1967. aastal ja moodustati Adenist ja teistest endistest Lõuna-Araabia protektoraatidest Lõuna-Jeemeni riik.⁷²

3.2 Araabia maade ja araablaste kuvand kooliõpikutes

3.2.1 Loodus Araabia poolsaarel

Nii geograafia- kui ka ajalooõpikute autorid peavad üsna üksmeelselt Araabia poolsaare loodust ühekülgselt, kuivaks ja kuumaks. Lisaks peetakse seda suhteliselt elutuks piirkonnaks, kus ainult poolsaare rannikualad on viljakandvad ja majanduslikult elujõulised. Järeldatakse, et tegu on looduse poolest suhteliselt vaese piirkonnaga. Kirjelduste järgi on suur osa Araabiast kõrb: „Kust küljest Araabiale ka ei läheneta, ikka on pilt seesama: ta on päikesest kõrvetatud liivaväljade ja kaljude maa.“⁷³

Geograafiaõpikutes on palju rõhku pandud kõrbealade kirjeldamisele, seega on oluline mõista, millisena autorid kujutasid Araabia kõrbe. Kõrbealade või ükskõik millise teise pinnamoe abstraktne tähendus varieerub ja iga inimese või inimgrupi arusaam sellest kasvab välja ja on seotud kindla taustaga. Olgu see taust siis personaalne, kultuuriline,

---

⁷²Hitti, P.K. History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present. Lk. 739-740.

⁷³ Leht, A. Läbi viie mandri. I. Maateaduse õpperaamat koolidele. Tartu: „Kool“, 1934. Lk. 115.

ajalooline, poliitiline või religioosne. Kõrb on muutub kultuuriliseks konstruktsiooniks alates sellest, kui seda on tajutud ja kujutletud kirjanduslikult või kunstiliselt.⁷⁴

Geograafia õpikutes on iseloomustatud Araabia kõrbe eksootilise, ilusa ja maalilise alana, kuid samal ajal ka kõleda ja elutuna:

Terve poolsaar on otsekui määratu suur kivilahmakas, mis pinnalt murenenud liivaks, kivideks ja kaljurüngasteks ning midagi kasvatada ei taha. Araabia kõrb, suur, kohutav, ilus! Määratud väljade karedat kõrverohtu ja kiduraid akaatsiapõõsaid. Siis lõpeb see ja tuleb pimestav-valge liivaväli. Tuul on liiva pinna vorminud laineliseks ning kandnud luideteks. Näib, nagu oleks see meri, mis vägevalt lainetanud ja korraga hangunud kõvaks. Ja siis tuleb punane liiv ja punased kaljud. Eriti huvitav on kõrb päikese loojumisel: liiv helgib madala päikese käes, luidete harjad punavad ja varjulised kohad värvuvad lillaks ja siniseks.⁷⁵

Õpikute autorid samastavad Araabia pinnamoodi ja loodust Põhja-Aafrikaga: „ See kiltmaa on ilma niiskuseta liiane kõrve, mis oma looduse poolest enam Põhja-Aafrika kui Aasia kiltmaade sarnane on.“⁷⁶ Lääne ühiskonnale on põllumajandus olulise tähtsusega, sest vilja kasvatamisest on sõltunud läbi pika ajaloo. Kõrbe nähakse Lääne maailmas kui *teist*, kohta kus ei ole võimalik elada. Kuivad ja kõrbelised alad on Lääne ühiskonnale võõrad. Seega mainitakse ka Araabia poolsaare kirjeldamisel ära piirkonnad, kus on võimalik põldu harida, nendeks on: Hedzhas, Jeemen, Omaan ja El Hasa. Need neli regiooni on õpikute järgi ka kõige arenenumad ja kõlblikumad elamiseks. (LISA 1)

Geograafiaõpikutes on vähe kirjutatud Araabia poolsaare loomastikust ja taimestikust. Jällegi osutatakse karmile kliimale, mis pärsib taimestiku mitmekesisust. Tunnistatakse siiski, et Araabia lõunapoolne osa on taimekasvult rikkalikum ja seal kasvatatakse mitmeid erinevaid kultuuritaimi. (LISA 2) Rõhutatakse, et ilma datlipalmide ja kaameliteta oleks araablattel võimatu kõrbes elada. Loomadest on välja toodud kiskjad (lõvid, šaakalid ja häänid), kelle olemasolu kõrbes ohustab rändajaid.

Kokkuvõtvalt jääb õpikute lugejale mulje, et tegu on üsna vaese regiooniga, nii-öelda elamiskõlblikku maad on vähe. Ka loodust nähakse üsna üksluisena ja kliimaatiliselt karmina, tekitades eelarvamuslikke hoiakuid näiteks: kõrbealad on küll muinasjutulise iluga,

---

⁷⁴ Naglaa Saad M.H. The Arab Desert in American Poetic Discourse. The Desert: Human Geography and Symbolic Economy. Journal of Comparative Poetics. No. 33, 2013. Department of English and Comparative Literature, American University in Cairo and American University in Cairo Press. Lk. 89.

⁷⁵ Leht, A. Läbi viie mandri. I. Maateaduse õpperaamat koolidele. Tartu: „Kool“, 1934. Lk. 115-116.

⁷⁶ Jürgens, J.L. Geograafia õpperaamat keskkooli ülematele klassidele. II. Euroopa. Tallinn: G. Pihlaka kirjastus, 1920. Lk. 279.

aga väga ohtlikud. Lisaks näeb olevat elu Araabia poolsaarel suhteliselt keeruline kuumuse ja kuivuse tõttu, mis teeb põlluharimise raskeks.

3.2.2 Inimene ja ühiskond

1920. aastatest alates ilmus geograafiaõpikutesse rassiteooria osa.⁷⁷ Sõnaga rass hakati 17. sajandist alates viitama etnilistele gruppidele ja geograafiliselt piiritletud suurtele inimkonna üksustele.⁷⁸ 19. sajandist alates aina enam nähti rassi kui olulist ajaloo mõjutegurit⁷⁹, sest see pidi kinnitama eurooplaste arengu ainulaadsust.⁸⁰ Õpikutes on inimkond jaotatud kolmeks „põhitõuks“ ja need omakorda „neljaks alatõuks“ – araablased kuuluvad europiidse rassi hulka, mis jaguneb põhja-, indoiraani, lääne-, orientaal- ja hamiidi tõuks. Autorid on jäänud rasside iseloomustamisel suhteliselt neutraalseks ja piiratud on vaid välimuse kirjeldamisega. Araablase välimust on kirjeldatud järgnevalt:

Sihvakas lühi- või keskkasvuline, pikapealine ja kitsanäoline, tumepruunid või mustad lokkis juuksed, väga tumedad mandlisarnased silmad, nahk hele ja kahvatu.⁸¹

Siiski võib õpikutes leida ka värvikaid kirjeldusi araablase iseloomust. Geograafiaõpikutes jaotatakse rahvas kaheks: paikne mereranna rahvas ja rändajad beduiinid. Enamus kooliõpikutes ei eristata iseloomu poolest põldu harivat paikset rahvast karjakasvatajatest beduiinidest. Ühtlaselt nimetatakse araablasi lihtsateks, vabaduse armastajateks, uhketeks, kasuahneteks, tulisteks ja verehimulisteks. Siiski osades keskkooliõpikute autorid teevad vahet beduiinide ja põllurahva haritustasemel. Paiksele rahvale omistatakse positiivsed tunnused ja rändajatele pigem negatiivseid:

Rahvastiku suhtes on Araabia ühtlane – terve poolsaar on rahvastatud araablastega. Lõunapoolseis rannikualades on nad saavutanud juba ammu kauni kõrge kultuuri. Hedžas'is ja

---

⁷⁷ Randmaa, L. Põhjamaade kuvand eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes 1849-1939. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013. Lk. 16

⁷⁸ Derksen, M. Race. // *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey.* Lk. 408.

⁷⁹ Hiiemaa, K. Aafrika imago eestikeelses trükisõnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009. Lk. 57. Pieterse, J.N. White on Black. Lk. 49.

⁸⁰ Hiiemaa, K. Aafrika imago eestikeelses trükisõnas. Lk. 57.

⁸¹ Kents, J. Üldmaateadus. II vihik. Õpperaamat keskkoolide III klassile. 49 joonisega tekstis. Tartu: „Loodus“, 1933. Lk. 75.

Jemen'is harivad nad põldu kasutades ka kunstlikku niisutust. Kasvatatakse puuvilla, viinamarju, datlipalme, kummipuid, kohvipõõsaid jne.⁸²

Beduiinid. See on alles täiesti harimata rahvas, kes rändab paigast paika. Vist on see küll kõige mustem ja haisvam rahvas maailmas. /.../ Naine on siin madala kultuuriga rahva juures alles täiesti tööori.⁸³

Geograafiaõpikute autorid näevad araablaste ühiskonda mahajäänuna – tööstussektorit ei mainita peaaegu üldse. Peamisteks majandusvaldkondadeks, millega araablased tegelevad on kas põlluharimine või karjakasvatus. J. Kentsi õpikus „Maateadus V õpperaamat gümnaasiumi III klassile“ on isegi kindlaks määratud araablaste „põllunduse arenemisaste“, mis pole kuigi kõrge:

Siin on kõblas kujunenud konksadraks, millega veoloomade abil maad küntakse. Mainitud põlluharimisviisid on sellised, mis ainult pinnalt maad lõhki käristavad ja seda segamini siblivad.⁸⁴

Y. Bar-Gal-ile, kes on uurinud araablaste kuvandit juutide kooliõpikutes 1894. aastast kuni 1984. aastani, märgib, et osade kooliõpikute autorid on aastatel 1894-1940 kirjeldanud väga romantiliselt araablaste külasid. Neid nähakse väga eksootilise kohana, kus naised ammutavad pangega kaevudest vett ja araabia lambakarjused söödavad oma karja nurmedel. Enamjaolt selliste kirjeldustega kaasnevad empaatiline ja kaastundlik ekspressioon araablaste raskele elule.⁸⁵ Ka eesti keelsetes geograafiaõpikutes alates 1930. aastat kirjeldatakse araablaste elamuid elavamalt – tunda on nii eksootilisust, kuid ka kaastunnet:

Araablaste elamud on ehitatud kohastena kõrvele. Majade kiviseinad on paksud ja väikeste akendega, kaitseks päevase kuumuse ja öise jaheduse eest. Katused on pealt tasased, sest vihmakehval maal pole kallakas katus tarvilik. Katuse ümber on ehitatud kaitsevõre või -müür ja katust tarvitatakse ka rõduna. Tolmuse tänava pool pole majal harilikult aknaid, on vaid müüris uks. Õuepoolset külge on aga püütud ilustada: seal on aknad ja ilusad sammasrõdud ning treppkäigud. Kus vähegi võimalik, on õue ehitatud ka tiik või pursorkaev, sest vee vulin on armsaim muusika

---

⁸² Kents, J., Rummu, J. Välisilmajaod. Aasia, Ameerika, Aafrika, Austraalia ja üldteateid maakerast ja tema pinnamoest. Maateaduse õpperaamat keskkoolide I klassile. 120 joonisega. Tartu: „Loodus“, 1927. Lk. 71-72.

⁸³ Parts, A. Maateaduse töö- ning õpperaamat. Keskkooli I klassile. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, 1936. Lk. 102.

⁸⁴ Kents, J. Maateadus V. Õpperaamat gümnaasiumi III klassile. Tartu, Tallinn: „Loodus“, 1939. Lk. 139.

⁸⁵ Bar-Tal, D., Teichman, Y. Stereotypes and Prejudice in Conflict. Representations of Arabs in Israeli Jewish Society. New York: Cambridge University Press, 2005. Lk. 161.

The image of the „Palestinian“ in geography textbooks in Israel. Journal of Geography, 93. Lk. 224-232.

Bar-Gal, Y. Moledet and geography in one hundred years of Zionist education. 1993.

sellele kuivamaa elanikule. Õue püütakse kaunistada ka vilja- ja ilupuudega, et kõrve-elaniku silm saaks koduõeski puhata haljal rohelusel.⁸⁶

Geograafiaõpikutes on viidatud araablase lihtsale eluviisile, mis on tingitud rasketest loodusoludest: „Looduse poolest waese kodumaa tõttu elavad araablased söögi ja ihukatte poolest väga lihtsalt.“⁸⁷ See väide on vastuoluline, sest mainitakse ka, et araabia maades kasvatatakse eksootilisi kultuuritaimi (LISA 2) ja levinumaid teravilju (riis, hirss, oder), lisaks tegeletakse karjakasvatusega, kust saadakse toidulauale liha.

Ajalooõpikutes ja geograafiaõpikutes saab pikalt lugeda suurest kalifaadist ja selle lagunemisest, kuid hilisemal perioodil ei ole araabia maadest ja riiklikust korraldusest enam juttu tehtud. Geograafiaõpikutes selgitatakse lugejatele, et Araabia poolsaar ei moodusta ühtset tervikut – araablased kuuluvad erinevatesse hõimudesse ja neid valitsevad šeigid ehk hõimupealikud. Jääb üsna ebaselgeks millised riigid poolsaarel eksisteerivad. 1920. aastate õpikutes on Hejas, Jeemen ja El Hasa märgitud kõige rikkamateks piirkondadeks, kuid mitte riikideks. Ainukese riigina on välja toodud Omaan. Hilisemal perioodil (1927. aastast) mainitakse mitmete väikeriikide olemasolu. Hejas ja Jeemen ei ole nendes õpikutes enam piirkonnad, vaid riigid.

Geograafiaõpikuid lugedes jääb üldmuljena kõlama, et tegu on väga primitiivse ühiskonnaga. Joseph Leerssen on väitnud, et selline vaade mitte lääne ühiskondadel oli kolonialismi ajal tavaline. Mitte modernseid traditsioonilisi ühiskondi nähakse eksootilistena ja see omakorda tekitab nostalgiat muretust maaelust, mille Euroopa kaotas moderniseerumise käigus.⁸⁸

3.2.3 Religioon ja kultuur

Alles ajalooõpikute keskaja osades hakatakse Araabia poolsaarel toimuvat tähtsaks pidama, mis on ilmselt tingitud uue usu tekkest 7. sajandil ja kalifaadi sünnist. Peale kalifaadi lagunemist enam sisutihedat juttu ajalooõpikutes araablastest ei tule. Järgnevalt kirjeldatakse Osmanite impeeriumit ja türklasi, kes on muhameedlased, väga sõjakad ja eurooplaste

---

⁸⁶ Leht, A., Martison, M. Algkooli maateadus. II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia. Tartu: „Kool“, 1935. Lk. 78-79.

⁸⁷ Jürgens, J.L. Geograafia õperaamat keskkoolidele. Teine väljaanne annete kaupa õppeaasta järele. I. (7. õppeaasta). Tallinn: G. Pihlaka kirjastus, 1923.

⁸⁸ Leerssen, J. Primitivism. // Beller, M., Leerssen, J. (toim.). The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Lk. 407.

vaenlased. Nii ajaloo- kui ka geograafiaõpikute autorid peavad araablased kõneledes alati oluliseks prohvet Muhammadi ja islami kirjeldamist.

Kooliõpikutes nähakse sarnasust kristluse ja juutlusega kui monoteistlike religioonidega, kuid ühist pärinevust Abrahamist ei mainita kordagi. Paljud õpikute autorid väidavad, et tänu juutidele ja kristlastele sai ainujumala ja prohveti mõiste araablasele tuttavaks:

Araablased olid juba kaua aega juutide ja ristiusulistega kaubavahetuses ja nende vana usk oli uute uskude mõjul vankuma löönud. Mitmed jätsid maha jumalate kummardamise ja hakkasid ainu Jumala teenijaks. Kaubareisidel käies õppis ka Mohammed tundma teisi uskusi ja hakkas ainu Jumala teenijaks. Tema tundis eneses tarvet ka rahvale kuulutada uut õpetust.⁸⁹

Kõikides kooliõpikutes on pikalt kirjeldatud islami usu olemust. Kui tänapäeval lääne ühiskonnas peamiselt omistatakse mõistele džihaad negatiivne tähendus⁹⁰ ja islamit peetakse üldiselt suhteliselt vägivaldseks,⁹¹ siis õpikutes nähakse islamit positiivse jõuna, mis aitas araablasi tsiviliseerida ja nad ühendas. Mainitud on küll püha sõda ja see on märgitud ainsaks põhjuseks, miks kalifaadi ajal oli nii suurte maaalade vallutamine võimalik, kuid üleliigset vägivaldsust islami usus ei nähta:

Taevasse ihkajailt nõudis koraan mõnesuguseid häid tegusid: teatud palveid, usukombelisi pesemisi, paastumist, alkoholist ja sealihast loobumist, armuandide andmist ning võitlust uskumatutega. Sõjas uskumatute vastu surra oli kõige kindlamaks taevala pääsemise võimaluseks. See õpetus ja ühtlasi, et jumal on ette määranud muutmatult iga inimese saatuse, vaimustas araablasi nii vahvalt võitlema, et esialgu ei leidnud neile väärilisi vastaseid.⁹²

D. Koppel õpikus „Maateaduse õpperaamat keskkoolidele“ kirjeldab küll araablasi kui teiste uskude suhtes väga sallimatut rahvast, kes kiusavad taga kristlasi⁹³, kuid teised autorid seda ei väida, araablased ohtu ei nähta. Üldiselt peetakse araablasi väga jumalakartlikuks rahvaks, kes täidavad korrektselt usukombeid:

Usukommete täitmisel on paiksed araablased sama truud nagu beduiinidki. Iga päev tõuseb preester ehk muedzin üle kihava tänavaelu kõrgele minaretti ja hüüab sealt viis korda päeva jooksul

---

⁸⁹ Asson, E. Keskaeg. Kolmas täiendatud trükk. Tartu: Osühisus „Noor-Eesti kirjastus“, 1922. Lk. 51.

⁹⁰ Vt. nt: Barber, R.B. Džihaad McMaailma vastu. Tallinn: Tänapäev, 2006.

⁹¹ Vt. ptk. 2.3 Džihaad.

⁹² Adamson, J. Keskaeg. Üld- ja kodumaa ajalugu. Keskkooli II klassi kursus (VI õppeaasta). Tartu: „Loodus“, 1935. Lk. 24-25.

⁹³ Koppel, D. Maateaduse õpperaamat keskkoolidele. I klass. Tartu: „Loodus“, 1935. Lk. 86.

inimesi palvele. Hüüu järel jätab araablane töö, kiirustab pesema käsi ja jalgu ning langeb siis palvele. Hetke pärast jätkatakse jälle poolelijäänud tööd.⁹⁴

Prohvet Muhammad ühendas araablased usuga, mis tegi võimalikuks suure riigi loomise, kus omakorda arenesid erinevad kultuurivaldkonnad ja edenes majanduselu.⁹⁵ Ajalooõpikutes ülistatakse keskaegset araabia õitsevat põllu- ja tööstusharu, arenenud teadusvaldkondi ja uhkeid ehitisi – luuakse arenenud ühiskonna kuvand. (LISA 3) Ajaloo- ja geograafiaõpikute autorid ühtselt tunnistavad, et kultuur araabia maades oli keskajal palju kõrgemal tasemel kui Läänes. Taolist arengut nähakse võimalikuna tänu hellenismi kultuuri saavutustele, selles väites peitub ka tõetera, sest tähtsaid Vana-Kreeka mõttetarkasid austati ja nende teoseid tõlgiti araabia keelde. (LISA 4)

Tihti peale heidetakse ette, et läänemaailm ei soovi näha islami panust Euroopa tsivilisatsiooni. Hommikumaade mõju Euroopale on olnud märkimisväärne. Erinevad tehnoloogiad ja leiutised, rikkalik kogu kirjandust ja kunsti on mõjutanud Lääne ühiskonda. Kindlasti Euroopa sai Idast rohkem kui ta vastu andis.⁹⁶ Ajalooõpikutes kirjeldatakse araabia maade kultuuri, teadust, kirjandust ja kunsti väga küllusliku ja arenenuna, ja täheldatakse ka selle mõjusid Läänele. Ülimalt oluliseks peetakse keskajal kaubanduskontakte araabia maadega. Märgitakse ära ka tähtsate leiutiste nagu püssirohu ja kompassi tutvustamine araablase poolt. Nähakse teisigi kultuurimõjusid Euroopale :

Kaubandus muutub keskaja teisel poolel elavamaks. Lääne-Euroopa elanikkude tarbed olid keskaja alguses väga piiratud. Käsitöö ja kaubandus olid seetõttu vähe arenenud. Ainult kultuurseis araablase riiges ja Bütsantsis oli olukord teine. Ristisõjas käinud rüütlid nägid idamaid toredust ning soovisid ka ise mugavamini elada. Nõudeile vastavalt arenesid käsitöö ja kaubandus. Linnakodanikud muutusid eluviiselt peenemaks.⁹⁷

Euroopa hariduse ajaloos keskajal on araablase haridustööl suur tähtsus. Esimesed eurooplaste ülikoolid tekkisid araablase eeskujul. Alkeemia ja astroloogia saavad keskaja ebateadusteks Lääne-Euroopas. Aristoteles' e töid tõlgitakse araabia keelest ladina keelde ja nendele rajatakse keskaegne mõteteadus, mida hakati kutsuma skolastikaks. Olgugi et araablase haridustööl on tähtsaid puudusi, ergutas see eurooplasi teaduslikku tööd tegema.⁹⁸

---

⁹⁴ Parts, A. Maateaduse töö- ning õpperaamat keskkooli I klassile. Tartu: Noor-Eesti kirjastus, 1936. Lk. 105.

⁹⁵ Vt ülevalt poolt, ptk 3.1 Lühidalt Araabia poolsaare ajaloost.

⁹⁶ Beller, M. East/West. // Beller, M., Leersen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Lk. 316.

⁹⁷ Adamson, J. Ajalugu III. Progümnaasiumi III ja reaalkooli I kursus. Tartu, Tallinn: „Loodus“, 1938. Lk. 184.

⁹⁸ Laar, A. Üldajalugu keskkoolidele. Kesk-aeg. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1932. Lk. 44.

Firer, kes on uurinud põhjalikult Israeli ajalooõpikuid väidab, et 1900-1948. aastal kooliõpikud rõhutasid tugevalt juutide õigusi Palestiinale. Samal ajal nähti, et araablastel ei ole mitte mingisuguseid õigusi seda maad omada. Ei märgatud araablaste rahvuslikke ega ka kultuurilisi õigusi.⁹⁹ Ka eestikeelsetes ajalooõpikutes ei tunnistata muhameedlaste kultuurilisi ja religioosseid õigusi Palestiinale ja nähakse seda hoopis kristlaste maana:

Palestiina on kristlaste püha maa ja Jeruusalemi püha linn, sest seal oli elanud ja kannatanud Jeesus ja seal asus ka tema haud. Iga aasta ruttas sinna tuhandeid palverändajaid, et leida lohutust muredele ja süvendada oma usulisi elamusi.¹⁰⁰

Ristisõjad on Euroopa ajaloos olulisel kohal ja neid on sisukalt kirjeldatud ka ajalooõpikutes. Õpikute autorid on märkinud peamiseks põhjuseks, miks ristisõdu alustati Palestiina langemist türklaste võimu alla ja sellest tulenevalt agressiivset käitumist kristlastega. Türklaste kuvand on ülimalt negatiivne, aga kuvand araablastest jääb positiivseks:

Juba vana-aja lõpu poole tekkis komme Pühamaale rännata palvetama, mille eest loodeti pattude andeksandmist. Seni kuni araablastel olid Pühamaa peremehed, koheldi seal palverändajaid võõruslahkelt. Kuid lugu muutus, kui XI s. teisel poolel Aasia sisemaalt tulnud türklased vallutasid Palestiina. Türklased nõudsid palverändajailt suuri makse, röövivad kristlasi, vangistasid neid ja isegi tapsid. Sellised hirmuteod tekitasid kristlastes soovi Pühamaad muhameedlastelt tagasi võita.¹⁰¹

3.2.4 Kolonialism

Kolonialismi ala asjatundja akadeemik Nicholas B. Dirks defineerib meretagust kolonialismi kui „domineerimise ja hegemoonia tähendamist, mis on kehtestatud tavaliselt poliitilise võimu ja majandusliku kontrolli vormis Euroopa riigi poolt oma territooriumite ja inimeste üle väljaspool Euroopat.“¹⁰² Kuigi kolonialismi tähendus hõlmab poliitilist võimu ja majanduslikku kontrolli, siis Euroopa ajaloolises tähenduses hõlmab see ka meretaguste

---

⁹⁹Bar-Tal, D., Teichman, Y. Stereotypes and Prejudice in Conflict. Representations of Arabs in Israeli Jewish Society. Lk. 160.

Firer, R. The agents of Zionist education. 1985

¹⁰⁰ Konks, J. Vana- ja keskaeg. Ajaloo õpperaamat progümnaasiumi III ja reaalkooli I klassile. Kolmas trükk. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1939. Lk. 129.

¹⁰¹ Adamson, J. Ajalugu III. Progümnaasiumi III ja reaalkooli I kursus. Lk. 175.

¹⁰² Dirks, N. B. Colonial and Postcolonial Histories. Comparative Reflections and Legacies of Empire. Human Development Report Office. Occasional Paper. United Nations Development Program, 2004. Kehoe, S.K. Understanding Overseas Colonialism as a Process: An Introduction. // Fenske, U., Groth, D., Guse, K.M., Kuhn, B.P. (eds.). Colonialism and Decolonization in National Historical Cultures and Memory Politics In Europe. Frankfurt am Main: P. Lang, 2015. Lk. 21.

territooriumite hõivamist, mida iseloomustasid iseäranis Euroopast väljapool asuvate maade avastamine, uute kolooniate rajamine ja idee, et kolooniad spetsialiseeruvad teatud tüüpi kaupadele. Muud iseloomulikud jooned on rahvastiku koosseisu muutumine, loodusvarade uurimine, keskkonda püstitatud sümboolset üleolekut näitavate ehitiste loomine, kristlike misjonäride tegutsemine, impeeriumide omavaheline konkureerimine ja eelnevalt nendel maadel eksisteerinud pärisasukate poliitiliste, kultuuriliste ja sotsiaalsete süsteemide aeglane kadumine. Põhimõtteliselt keerles kolonialismi olemus territooriumite hõivamise ja Euroopa majandusliku süsteemi ja poliitiliste protsesside juurutamise ümber mitte-Eurooplastest inimeste üle.¹⁰³

Ajalooõpikutes räägitakse küll imperialismiajastust ja koloniaalimpeeriumitest, kuid araabia maasid, mis Inglismaa mõju all olid, ei mainita. Geograafiaõpikutes aga nimetatakse lühidalt ära piirkonnad, mis kuulusid Suurbritannia protektoraadi alla.

Kolonialismi perioodil oli arvamus, et Kolmas Maailm on liiga noor ja ebaküps, väga levinud. Seetõttu peeti vajalikuks ja õigeks, et „vanemad ja kogenumad“ Lääne riigid juhivad arengumaasid. See vanusega seotud eelarvamus, mis kujunes 17. ja 18. sajandil, on kaugelt seotud rassismiga. Kolmandat Maailma prooviti „tsiviliseerida“ Euroopa poolt.¹⁰⁴ Geograafiaõpikutes on kirjeldatud Araabia poolsaarel Suurbritannia mõju all olevaid piirkondi enamjaolt arenenumatena teistest poolsaare aladest.

Peamiselt on õpikutes kirjeldatud Adeni kolooniat ja Aden on ka Araabia poolsaare tähtsaimaks linnaks nimetatud: „Praegusel ajal on Araabia tähtsaim linn Aden. Aden on Inglise linn ja Inglise maa-alal.“¹⁰⁵ Aden oli ainuke formaalne Suurbritannia koloonia Lähis-Idas. Tegu oli tähtsa kaubanduslinnaga ja Lääne maailmale võiski see tunduda nende vaatevinklist kõige olulisema linnana Araabia poolsaarel.

---

¹⁰³ Kehoe, S.K. Understanding Overseas Colonialism as a Process: An Introduction. // Fenske, U., Groth, D., Guse, K.M., Kuhn, B.P. (eds.). Colonialism and Decolonization in National Historical Cultures and Memory Politics In Europe. Frankfurt am Main: P. Lang, 2015. Lk. 21.

¹⁰⁴ Hiiemaa, K. The Reception of the Third World in Estonia in 1918-1940.// Medijainen, E., Made, V., (eds.). Estonian Foreign Policy at the Cross-Roads. Series B:26. Helsinki: Kikumora Publications, 2002. Lk. 70.

¹⁰⁵ Koppel, D. Maateaduse õpperaamat keskkoolidele. I klass. Tartu: „Loodus“, 1935. Lk. 86.

KOKKUVÕTE

Stereotüübid, eelarvamused ja kuvandid on inimekäitumise loomulik osa. Igal inimesel on maailmast oma kuvand, mis on ka täiesti mõistetav. Enamjaolt on samasse kultuurigruppi kuuluvatel inimestel sarnane maailmavaade, seda seetõttu, et arvamusi ja teadmisi jagatakse läbi kultuuriruumi kirjanduses, massimeedias jne, mille kaudu toodetakse stereotüüpe ja eelarvamusi, mis levivad laialdaselt ning saavad tugeva toetuspinna. Heaks allikaks kuvandite uurimisel on kooliõpikud, sest kooliõpikuid analüüsid suudame paremini mõista ühiskonna väärtushinnanguid ja valitsevat ideoloogiat.

Mõisted araabia maad, araablased, orientalism ja džihad on mitmeti tõlgendatavad ja peegeldavad endis lääne etnotsentrismi. Idamaasid nähakse *teisena* ja läänemaailm proovib pidevalt leida põhjendusi, miks eristub Lääs Idast, seega inimene ise on loonud need opositsioonipaarid. Araablased ja araabia maad on üks osa Oriendist kui uurimussuunast. Seega on orientalism kujundanud terve lääne ühiskonna arusaama araablasedest. Islami tsivilisatsiooni ühendab tugevalt usk, mida Lääs näeb väga võõra ja radikaalsena. Levinud on arusaam, et kõik moslemid on vägivaldsed ja sõdivad ainult usu nimel.

Kooliõpikutes leidis vähe temakohast informatsiooni araablasedest ja araabia maadest, kuid olemasoleva põhjal saab väita, et kuvand araablasedest eestikeelsetes ajaloo- ja geograafiaõpikutes sõdadevahelisel perioodil jääb suhteliselt neutraalseks. Geograafiaõpikud on veidi mahlakama sisuga ja loovad erksamaid kujutluspilte araabia maadest ja rahvast. Araabia poolsaare maid nähakse eksootilise ja primitiivseks, kus inimesed elavad üsna vaeselt ja on arengust kaugele maha jäänud. Stereotüüpsete väljenditena jäävad kõlama: lihtsus, uhkus ja verehimu. Samas tajutakse semiidi rahvast teistest islami usku rahvastest küllaltki rahumeelsete ja heatahtlikena. Ajalooõpikutes on kuvand araablasedest ja Araabi poolsaarest positiivsem – ülistatakse keskaegset araabia kultuuri ja tunnistatakse Ida panust Lääne ühiskonna arengule. Ka islami usku nähakse positiivse mõjuna. Araablasti peetakse väga jumalakartlikeks ja väidetakse, et kõik araablased täidavad korrektselt usukombeid. Ka arvamus araablasedest suurest tahtest usu nimel sõdida on üsnagi levinud.

Käesoleva uurimuse kontekstis võib väita, et eestlaste võõrahirm araablasedest suhtes pärineb hilisemast ajast ja seda on ilmselt kujundanud muuhulgas Ameerika Ühendriikide suur mõjuvõim maailmas. Lähiajaloo toimunud sündmused, nagu pidevad sõjad idamaades,

terrorirünnakud läänemaades, on drastiliselt mõjutanud Eesti rahva kuvandit araablastest ja seda kahjuks negatiivses mõttes.

ALLIKAD JA KIRJANDUS

Allikad

Geograafiaõpikud

Jürgens, J. L. Geograafia õperaamat keskkoolide ülematele klassidele. II. Euroopa. Tallinn: G. Pihlakas Kirjastus, 1920.

Jürgens, J. L. Geograafia õperaamat keskkoolide ülematele klassidele. III, Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia. Tallinn: G. Pihlaka Kirjastus, 1920.

Jürgens, J. L. Geograafia õperaamat keskkoolidele: teine väljaanne annete kaupa õppeaastate järele. I (7. õppeaasta). Tallinn: G. Pihlaka Kirjastus, 1923.

Kents, J. Maateadus II: õperaamat keskkooli II klassile. Tartu: „Loodus“, 1935.

Kents, J. Maateadus II: õperaamat keskkooli II klassile. Teine parandatud trükk. Tartu: „Loodus“, 1936.

Kents, J. Maateadus V: õperaamat gümnaasiumi III klassile. Tartu, Tallinn: „Loodus“, 1939.

Kents, J. Üldmaateadus. II vihik. Õperaamat keskkoolide III klassile. 49 joonisega tekstis. Tartu: „Loodus“, 1933.

Koppel, D. Maateaduse õperaamat keskkoolidele. I klass. Tartu: „Loodus“, 1935.

Leht, A. Läbi viie mandri I. Maateaduse õperaamat koolidele. Tartu: Kool, 1934

Leht, A., Martinson, E. Algkooli maateadus. II, Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia. Tartu, Kool, 1935.

Parts, A. Maateaduse töö- ning õperaamat keskkooli I klassile. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, 1936.

Parts, A. Maateaduse töö- ja õperaamat progümnaasiumi II klassile. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, 1938.

Rumma, J. Üldine maateadus: õperaamat keskkoolidele. Tartu: „Loodus“, 1925.

Sütt, S., Koppel, D. Maateaduse õperaamat algkoolidele V õppeaasta: Aafrika, Aasia, Austraalia ja Ameerika. Tartu: „Loodus“, 1923.

Ajalooõpikud

Adamson, J. Ajalugu III. Progümnaasiumi III ja reaalkooli I klassi kursus. Tartu, Tallinn: Kirjastus osühing „Loodus“, 1938.

Adamson, J. Eesti ajalugu ühenduses üldajalooga. Algkooli V õppeaasta. Tartu: K/Ü „Loodus“, 1929.

Adamson, J. Eesti ajalugu ühenduses üldajalooga : Algkooli V õppeaasta. Tartu; Tallinn: „Loodus“, 1939.

Adamson, J. Keskaeg keskkoolidele. Tartu: K./ü. „Loodus“, 1932.

Adamson, J. Keskaeg. Üld- ja kodumaa ajalugu. Keskkooli II klassi kursus. VI õppeaasta. Tartu: K/Ü „Loodus“, 1935.

Adamson, J. Uus aeg I. Keskkooli III klassi kursus. Tartu: K./Ü. „Loodus“, 1933.

Adamson, J. Uus aeg II. Keskkooli IV klassi kursus. Tartu: K./Ü. „Loodus“, 1934.

Adamson, J. Uus aeg. Üld- ja kodumaa ajalugu I. Keskkooli III klassi kursus. VII õppeaasta. Tartu: K/Ü „Loodus“, 1936.

Asson, E. Keskaeg. Kolmas täiendatud trükk. Tartu: Osühisus „Noor-Eesti Kirjastus“, 1922.

Asson, E. Uus aeg. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, 1925.

Asson, E. Üldine ajalugu : keskaeg : keskkooli II kl. kursus. Tartu: Noor-Eesti kirjastus, 1932.

Asson, E. Üldine ajalugu : uus- ja kõige uuem aeg : XVIII sajand ja XIX sajandi I pool : keskkooli IV kl. kursus. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, 1933.

Jürgens, J. L. Ajalugu rahwakoolidele. II. anne. Uus aeg. Tallinn: G. Pihlaka kirjastus, 1920.

Konks, J. Uus-aeg. Ajaloo õpperaamat keskkooli III klassile. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1936.

Konks, J. Uus- ja uusim aeg. Ajaloo õpperaamat progümnaasiumi IV ja reaalkooli II klassile. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1938.

Konks, J. Vana - ja keskaeg : ajaloo õpperaamat progümnaasiumi III ja reaalkooli I klassile. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1939.

Laar, A. Üldajalugu keskkoolidele. Kesk-aeg. Koostanud A. Laar. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1932.

Sitska, J. Ajaloo algõpetus. Vana-, kesk- ja uus aeg. Kolmas parandatud ja meie ajani täiendatud trükk. Tallinn: Eestimaa Kooliõetajate Wast. Abiandm. Seltsi raamatukaupluse kirjastus, 1920.

Sitska, J. Üleüldine ajalugu IV. jagu. Kõige uuem aeg. Tallinn: Rahvaülikool, 1921.

Tarvel, P., Madisson, J., Annist, L. Ajalugu gümnaasiumile II. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1938.

Kirjandus

Alenius, K. Ahkeruus, edistys, ylimielisyys. Virolaisten Suomi-kuva kansallisen heräämisen ajasta tsaarinvallan päättymiseen (n. 1850-1917). Studia Historica Septentrionalia 27. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 1996.

Alenius, K. The Images of Neighbours: Estonians and Their Neighbours. // Alenius, K., Fält, O. K., Jalagin, S. (toim.). Looking at the Other – Historical Study of Images in Theory and Practise. Oulu: Oulu University Press, 2002. Lk. 53-72.

Albrecht, C. Foreigner. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 326-327

Allport, G. W. The Nature of Prejudice. Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc., 1958.

Barber, R.B. Jihad vs McWorld: Terrorism's Challenge to Democracy. Ballantine Books. 1996.

Barber, R.B. Džihaad McMaailma vastu. Tallinn: Tänapäev, 2006.

Bar-Tal, D., Teichman, Y. Stereotypes and Prejudice in Conflict: Representations of Arabs in Israeli Jewish Society. New York: Cambridge University Press, 2005.

Beller, M. Barbarian. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 266-269.

Beller, M. East/West. // Beller, M., Leerssen, J. (toim.) Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 315-318

Beller, M. Perception, image, imagology. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.) Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 3-16.

Beller, M. Stereotype. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 429-433.

Boulding, K.E. The Image: Knowledge in Life and Society. Ann Arbor Paperbacks: Ann Arbor: University of Michigan Press, 1973.

Derksen, M. Race. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.). Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 408-411.

Erlet, T. Imago // Hommikuleht, 1993, 19. märts.
<http://www.eki.ee/keeleabi/artiklid/imago.html> (12.02.16)

Hanso, H. Islamiäärmuslased on loonud eduka narratiivi. // Diplomaatia nr 136, detsember 2014. <http://www.diplomaatia.ee/artikkel/islamiaarmuslased-on-loonud-eduka-narratiivi/> (8.04.2016)

Hess, Beth B. Study guide to accompany Sociology: [by] Beth B. Hess, Elizabeth W. Markson, Peter J. Stein. MacMillan, 1988.

Sotsioloogia / Beth B. Hess, Elizabeth W. Markson, Peter J. Stein. Tallinn: Külim, 2000.

Hiimaa, K. Aafrika imago eestikeelses trükisõnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009.

Hiimaa, K. Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas (kuni 1917). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006.

Hiimaa, K. The Reception of the Third World in Estonia in 1918-1940.// Medijainen, E., Made, V., (eds.). Estonian Foreign Policy at the Cross-Roads. Series B:26. Helsinki: Kikumora Publications, 2002. Lk. 69-92

Hiimaa, K., Raudsepp, A. Võõra kuvand Eesti ajaloos trükisõna ja meedia näitel. E-kursuse "Võõra kuvand Eesti ajaloos trükisõna ja meedia näitel " materjalid. Tartu Ülikool, 2009.

Hitti, P.K. History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present. London: Macmillan, 2002.

Huntington, S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Touchstone (Simon & Schuster), 1996.

Huntington, S. P. Tsivilisatsioonide kokkupõrge ja maailmakorra ümberkujundamine. Tartu: Fontese Kirjastus, 1999.

Joon, L. Etniline huumor sotsiaalses kontekstis: Eesti ja Soome. // <http://www.folklore.ee/era/nt/PF9/Joon.htm> (17.02.16)

Kehoe, S.K. Understanding Overseas Colonialism as a Process: An Introduction. // Fenske, U., Groth, D., Guse, K.M., Kuhn, B.P. (eds.). Colonialism and Decolonization in National Historical Cultures and Memory Politics In Europe. Frankfurt am Main: P. Lang, 2015. Lk. 21-23.

Klaassen, O.-M. Aasia ja Aafrika 1900-1918 ning kontaktid Eestiga. Tartu: Tartu Ülikool, 1992.

Lahe, J. (2010). Jaan Lahe: kuidas tekivad rahvuslikud stereotüübid?. Postimees, 4. detsember. <http://arvamus.postimees.ee/352195/jaan-lahe-kuidas-tekivad-rahvuslikud-stereotubid> (22.02.2016)

Lahe, J. Järelsõna. // Koraan. Araabia keelest eesti keelde tõlkinud Haljand Udam. Tallinn: Avita, 2007. Lk. 441-453.

Leerssen, J. Arabs. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.) Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 94-95.

- Leerssen, J.** Image // Beller, M. Leerssen, J. (toim.) Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 342-344.
- Leerssen, J.** Primitivism. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.) Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 406-407.
- Lippmann, W.** The Public Opinion. Santa Monica: BN Publishing, 2007.
- Lotman, J.** Hirm ja segadus. Esseid kultuurisemiootikast. Koostanud ja järelsõna kirjutanud Lotman, M. Tallinn: Varrak, 2007.
- Lotman, J.** Semiosfäär. Tallinn: Vagabund, 1999.
- Naglaa Saad M.H.** The Arab Desert in American Poetic Discourse. The Desert: Human Geography and Symbolic Economy. Journal of Comparative Poetics. No. 33, 2013. Department of English and Comparative Literature, American University in Cairo and American University in Cairo Press. Lk. 88-113.
- Oinas, F.J.** Naabrid ja võõrad keeles ning rahvaluules. // Kalevipoja kütkeis ja muid esseid rahvaluulest, mütoloogiast ja kirjandusest. Toronto, 1979. Lk. 97-117.
- Petersoo, P.** Kas „Teine“ on alati negatiivne? // Vikerkaar 20(10-11). Lk. 109-117.
- Pickering, M.** Stereotyping: The Politics of Representation. New York: PALGRAVE, 2001.
- Rahme, J.G.** Ethnocentric and Stereotypical Concepts in the Study of Islamic and World History. // The History Teacher. Volume 32, number 4, 1999. Lk. 473-493.
- Said, E. W.** Orientalism. London: Penguin, 2003.
- Said, E.W.** Mõtestades ümber kolonialismi. // Vikerkaar 2003 (4-5). Lk. 115-166.
- Sheehi, S.** Islamophobia: The Ideological Campaign Against Muslims. Atlanta : Clarity Press, 2010.
- Thum, B.** Orientalism. // Beller, M. Leerssen, J. (toim.) Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007. Lk. 389-392.

Väljataga, M. Edward Said, orientalism, postkolonialism. // Vikerkaar 2003 (4-5). lk. 167-172.

Käsitajalised uurimused

Kukk, K. Riikide ja rahvaste kuvandid saksa okupatsiooni aegsetes Eesti ajaloo- ja geograafiaõpikutes. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2011.

Käiro, K. Naise roll islamieelses abielus. Magistritöö. Tartu Ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu: 2013.

Randmaa, L. Põhjamaade kuvand eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes 1849-1939. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013.

Tulviste, T. Ameerika Ühendriikide kuvand nõukogude perioodi eestikeelsetes ajalooõpikutes. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2001.

Varris, E. Ameerika Ühendriikide kuvand ENSVs ilmunud geograafiaõpikutes aastatel 1944-1985. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut, 2015.

Teatmeteosed

Araabia. Eesti Entsüklopeedia. EE 1, 1987; muudetud 2014. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/araabia2> (08.03.16)

History of Arabia. Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online Academic Edition. Encyclopædia Britannica, Inc., 2013. <http://www.britannica.com/topic/history-of-Arabia/Arabia-since-the-7th-century#toc45996> (25.04.2016)

Jihad. Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online Academic Edition. Encyclopædia Britannica, Inc., 2013. <http://www.britannica.com/topic/jihad> (28.03.16)

Kesk-Ida. Eesti Entsüklopeedia. Väikesest entsüklopeediast (VE), 2006. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/kesk-ida> (08.03.16)

Lähis-Ida. Eesti Entsüklopeedia. Väikesest entsüklopeediast (VE), 2006. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/1%C3%A4his-ida> (08.03.16)

LISAD

Lisa 1. J.L. Jürgensi stiilinäide. Araabia poolsaare looduse kirjeldus. Jürgens, J.L. Geograafia õperaamat keskkoolide ülematele klassidele. III. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia. Tallinn: G. Pihlaka kirjastus, 1920. Lk. 106.

Araabia on palawas kliimawöös. Jõed puuduvad peaaegu täiesti. Kohati, iseäranis idarannal, leidub tühje jõe asemeid, kui väga harva, vihma ajal, wett leidub. Niisugused jõeasemed nimetatakse waadi'deks. Kiltmaa ja merekalda wahel on kohati kitsaid lauskmaid olemas, kus enam niiskust leidub. Siin on võimalik põldu harida, aga ainult kunstliku niisutamise abil. /.../ Kõige paremad ja rikkamad Araabia maakonnad on Hedshas ja Jeemen, Punase mere kaldal. Ka Persia lahe loodepoolsel rannal asuw El Haasa maakond on õitsew ja wiljakandew maanurk. Nendes maakondades kaswatatakse datlipalmisid ja kohwipuid.

Lisa 2. J. Kents., J. Rumma stiilinäide. Araabia poolsaare kliima ja taimeestik. Kents. J., Rumma, J. Välisilmajaod. Aasia, Ameerika, Aafrika, Austraalia ja üldteateid maakerast ja tema pinnamoest. Maateaduse õperaamat keskkoolide I klassile. 120 joonisega. Tartu: „Loodus“, 1927. Lk. 71.

Sademetehälvuse tõttu on sisemaal paiguti laialised rohtlad, paiguti liiva ning kivi ja laava kõrved. Rikkalikumat taimekatet leidub siin ainult üksikuis oaaes, kus põhjavesi saadaval. Põhjapoolne rannikuala, Hedžas, on Vahemere mõju all. Siin sajavad talvevihmad ja mäestikuis isegi lund. Taimekatetena esineb siin enamasti võsastik, nagu Süürias ja Palestiinaski. Lõunapoolsed troopika alused ning suvevihmade piirkonnas olevad rannikud ja madalamad mägede nõlvad on palavad, niisked ja rikka taimekattega. Siin asetuvad külad datlipalmide, sidrunite, viinapuude ja kohvi-istandikkude vahel.

Lisa 3. J. Adamsoni stiilinäide. Keskaegne kultuur ja ühiskond. Adamson, J. Keskaeg. Üld- ja kodumaa ajalugu. Keskkooli II klassi kursus (VI õppeaasta). II trükk. Tartu: „Loodus“, 1935. Lk. 26 ja 28-29.

Rahvarikkad linnad ja kaunid külad osutasid elanikkude jõukusele. Seal kus oli võimalik maaharimine, oli see väga tasuv. Leidus küllaldaselt linnu, mis tarvitasid põllutõõsaadusi. Araablaste vallutatud alade kuiv kliima sundis neid ehitama eeskujulikke

niisutamisseadiseid. Põlduris kasvatasid riisi, suhkrurooga, datlipalme ning mitmesuguseid muid viljapuid. /.../ Araabia tööstus oli väga mitmekülgne. Klaasitööstus valmistas toredaid emaligia kaunistatud klaasasju. Riidetööstus tootis küll lihtsaid kangaid, küll väärtuslikke ja kaunimustrilisi siidi, sametit ja damasti. /.../ Edeneva tööstusega käis koos elav kaubavahetus. Raharingvool oli kiire, maksuvahenditena tarvitati veksleid ja tšekke.

Koraan keelas kujutada Allahit ja inimest pildis. Seetõttu ei arenenud Araabias maalikunste ega raidkunst. Seda suuremad olid aga araablaste ehituskunsti saavutised. Nende jumalakodasid ehk mošeesid kaunistavad väljastpoolt ülisaledad tornid, nn. Minaretid, kus muezzinid hüüvad viis korda päevad usklikke palvele. Jumalakoja sees leiame palju sambaid, mis on peened otsekui kõrveränduri telgikepid. Nende ülemisi otsi seovad kaunid kaared: kord kahekordse hobuseraua, kord ristikukujulised, kord muud moodi sakilised. Siseruumi seinu katsid keerulised ilustised – arabeskid. Arabeskides väänlevad üksteisest läbi otsekui ilma alguse ja lõputa kas puhtgeomeetrilised jooned või taimevarred ja -lehed. Arabeskide rohkuse tõttu jätavad paljud araablaste ehitised väga rõõmsa mulje.

Lisa 4. J. Adamsoni stiilinäide. Hellenism ja kalifaat. Adamson, J. Ajalugu III. Progümnaasiumi III ja reaalkooli I klassi kursus. Tartu, Tallinn: „Loodus“, 1938. Lk. 154.

Araablaste vallutatus mais tõusis kultuur kõrgemale tasemele kui Lääne-Euroopas. Kaliifiriigi piiresse kuulusid paljud vanad kultuurmaad, kus mõnel määral olid säilinud hellenistliku kultuuri saavutised.

SUMMARY

The image of Arabs in Estonian geography and history textbooks in the interwar period

The investigation of the image of the stranger or *other* is gaining popularity, but still very few works have been written about it in Estonia. Images have great power, our understanding of *others* depends on it. The image can be positive, neutral or negative. However, the *other* is necessary for the perception and simplifying the big world, thereby the ethnic unity and sense of belonging are also confirmed and reinforced. The images will change over time, and in order to understand the social background in different times the good sources are literature, mass media, school textbooks etc. In this research I use school textbooks for studying the image, since they are immense basis in establishing the student's worldview.

The aim of the thesis is to provide an overview of the image of the Arabs and the Arab countries in the Estonian school textbooks from 1920 until 1939. The discussion of the issue is necessary, because the happenings in the East also concern Estonia, however the image of Arabs and the Arab countries have not been researched in Estonia. Nowadays the attitude of Estonians towards Arabs is rather negative, so it is necessary to find an answer to the question whether the negative attitude and fear of foreign Islamic religion of Estonians has occurred in short term or dates back to a distant time? Because an Arab and the Arab countries is a relatively broad concept - it may include nations and countries from Afghanistan to Morocco, I will examine only the Arabian Peninsula (the birthplace of Islam) and its people to determine the thesis.

The image of Arabs consists of four main parts: the nature, human being and society, religion and culture, colonialism. In summary, the image of the Arabs stays rather neutral in school textbooks in the interwar period. Mainly the most revealing material can be found in geography textbooks, which describe the nature and the human nature more vividly. The image of Arabs and Arab countries in history textbooks is somewhat more positive. The importance of medieval culture and its impact on the West is recognized. Generally Arabs are considered to be peaceful and good-hearted people. In the context of the research it can be said that the fear of the foreign towards Arabs has increased in the light of continuous wars and terrorist attacks.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Greete Puusild
(sünnikuupäev: 20.04.1994.)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Araablaste kuvand eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes sõdadevahelisel perioodil.

mille juhendaja on Karin Veski.

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus (23.05.16)